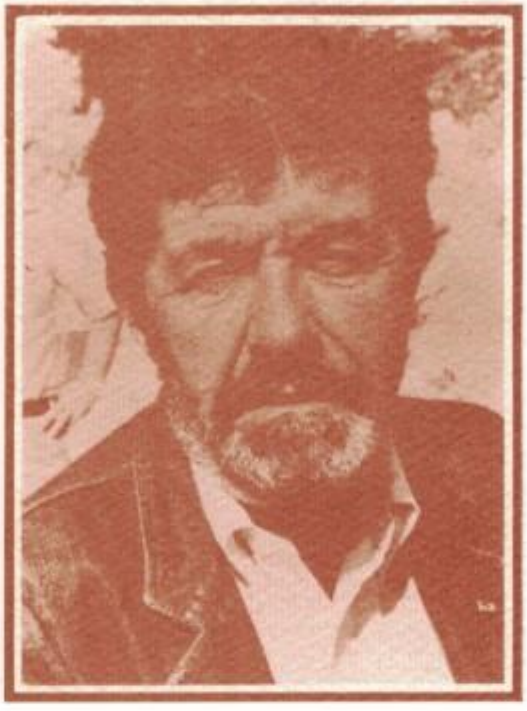

Ћико Цумхур

putovanje bijelom lađom

IZABRANA DJELA ZUKE DŽUMHURA

Knjiga treća

Glavni i odgovorni urednik
Miroslav Prstojević

ZUKO DŽUMHUR

PUTOVANJE BIJELOM LAĐOM

izdavačko preduzeće
"Oslobođenje public"

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna i univerzitetna biblioteka Bosne
i Hercegovnine
Sarajevo

886.1/.2-922

DŽUMHUR, Zuko
Putovanje bijelom lađom / Zuko Džumhur. - Sarajevo: Oslobođenje Public, 1991. - 145 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Izabrana djela Zuke Džumhura ; knj. 3)

ISBN 86-319-0251-9

2819334

Cijenjeni i dragi mladi čitaoče,

Kada sam ja davno, veoma davno, pošao u prvi razred, imao sam na leđima torbu i u torbi crna tablica sa spužvom i pisaljkom.

Прво смо ми ђаци прваци са нашом поштованом и драгом учитељицом госпођом Фанијом Стефановић дуго писали танку и дебелу, косу и усправну црту да би касније мало по мало научили да пишемо читљива и лијепа слова, ријечи и читаве реченице.

Sada ne znam tačno dan kada sam „propisao", ali znam da su mi te silne kose, uspravne i tanke pomogle da pišem čitko i da nikome ne zadajem muke kada čita moje riječi kao da rješava nekakve zagonetke i gubi vrijeme gledajući svračije noge umjesto slova.

Nažalost, nikada nisam naučio da pišem na mašini i, pravo da vam kažem, nisam to nikad ni naročito želio.

У ову, као и друге моје књиге, написао сам руком, и читалац биће је читати тако, ако му, разумљиво, нису досадне.

Sve sam ovo napisao da bih te zamolio da i ti pišeš jasno, čitljivo i razgovijetno iz poštovanja i prema sebi i prema ljepoti slova i prema onome kome se obraćaš.

Прими срдачан поздрав, твој

Зуко Џумхур

ŠTO TI JE ŽIVOT

Stotinjak koraka od stana mojih roditelja u Beogradu, tačnije u kraju koji se još od turskih vremena do danas naziva Dorćol, bio je veliki park Kalemegdan. Naravno, taj Kalemegdan od prije pola vijeka i ovaj današnji nemaju gotovo nikakve veze. Prije svega taj stari Kalemegdan bio je pet puta manji od današnjeg.

Dio toga velikog beogradskog parka, koji se zove mali Kalemegdan, tada nije ni postojao. Bila je to obična neuređena ledina, puna svakojakog smeća, zarasla u korov. A, i veliki Kalemegdan bio je bar četiri puta manji. Nije bilo velikog Meštrovićevog spomenika zahvalnosti Francuskoj, ali su bile biste pjesnika Vojislava Ilića i Đure Jakšića. Pred sami rat postavljena je i bista pjesnika Milana Rakića.

Najveći dio Kalemegdana držala je tada vojska. Šetači su mogli ići samo do kasarnskih kapija i do straže i ni korak dalje. Vojnik na straži bi odmah povikao: Stoj! Ako bi vojnik tri puta viknuo: stoj, a ti se ne bi zaustavio, mogao bi da puca, i eto ti belaja!

Mi djeca sa Dorćola, naročito smo voljeli mali Kalemegdan, koji se u svome donjem kraju zvao jalija.

Na toj jaliji mogli smo do mile volje da šutiramo loptu, da igramo klisa, žmurke, trule kobile, da skačemo i da se valjamo.

Veliki Kalemegdan nismo voljeli, jer je bio uređen i travnjaci ograđeni žicom. Sem toga na velikom Kalemegdanu bili su i čuvari u zelenim uniformama koji nisu dozvoljavali djeci da prave nered. I znalo se: na veliki Kalemegdan uvijek bi djeca išla sa roditeljima, ili nekim starijim u šetnju. Za takve šetnje po velikom Kalemegdanu valjalo se uvijek lijepo obući i dobro očešljati, a to djeci ni onda, a ni danas nije odgovaralo.

Nedjeljom bi na velikom Kalemegdanu od proljeća do jeseni svirala vojna muzika. Meni su bile najčudnije one velike sjajne mesingane trube, veće od čovjeka.

Jednoga dana, na našu veliku žalost, na mali Kalemegdan došli su majstori i počeli da prave nekakvu veliku kuću.

Pravili su, pravili, zidali i zidali i na kraju nazidali. Ta velika kuća je umjetnički paviljon „Cvijeta Zuzorić“. Tada, naravno, nisam ni slutio da ću i ja jednoga dana postati slikar, i u tom istom umjetničkom paviljonu izlagati svoje slike. Da sam to onda znao, sigurno bi se mnogo manje ljutio na one vrijedne majstore koji su danima samo zidali i zidali...

Kada su nazidali taj umjetnički paviljon, majstori su prešli na jaliju. Opet su radili, i radili, ali više nisu zidali nikakvu veliku kuću nego sve nekakve kaveze i kaveze i kućice i kućice. Šta li će to biti?

Raspitivali smo se na sve strane, i na kraju nam je učiteljica, naša poštovana gospođa Fanija Simonović, rekla da će tu biti naš beogradski zoološki vrt, to jest da će u tim kućama biti razne životinje i zvijeri sa svih kontinenata!

Ja sam i prije zoološkog vrta vidio jednog pravog majmuna u suknjici i sa kapicom na glavi. Vodio ga je čovjek sa minđušom u jednom uhu i naplaćivao dok bi majmun igrao i kreveljio se. Vidio sam i našeg pravog medvjeda sa halkom u nosu. Ali, zoološki vrt, to je nešto sasvim drugo.

I, zaista, jednog davnoga proljeća zoološki vrt bio je svečano otvoren.

Mi, djeca navalili smo sa svih strana. Kako i ne bismo, kada je naša stara jalija postala pravo pravcato životinjsko carstvo.

Tu, usred Beograda, bila su pred našim očima i dva velika afrička, prava, pravcata slona, pa kamile, ogroman nosorog, velike zmije iz Južne Amerike, bijeli polarni medvjedi, krokodili iz gornjeg toka Nila, dugovrate žirafe, šarene zebre, antilope, vukovi, jeleni, aligatori, papagaji, labudovi, paunovi, vjeverice, orlovi, sokolovi i mnogo, mnogo svakojakih majmuna.

I ja, i ostala djeca, čini mi se, najviše smo voljeli majmune. A, bilo ih je mnogo i bili su, zaista, potpuno šašavi. Uvijek su nam podjednako bili zanimljivi, pa smo se čas rugali mi njima, a čas oni nama. Ja sam krao šećer iz majčine kuhinje i krišom ga nosio majmunima. Nekoliko puta izvukao sam i propisan degenek od majke.

Šećer je bio skup! Mnogi ljudi nisu mogli da ga dovoljno kupe, a ja nosim šećer majmunima i majmune hranim šećerom! Sramota!

Tada nisam ni slutio da ću jednoga dana putovati u daleku Aziju i iz Azije donijeti jednog malog majmuna, odnosno majmunicu, dati joj ime Olgica i na svome ramenu nositi je u šetnju po staroj beogradskoj jaliji po kojoj sam se davno kao dijete igrao.

Što ti je život!

Čuvar parka Kalemegdana.

Žiko Чушкур
pisac i živopisac

On se zvao čika Jelisije i
mnogo je volio
djecu.
Ipak, uvijek
je nosio i
jednu
šipčicu, zaviate
reč kako je —
Zlu ne trebalo,
djeca su
djeca

Čika Jelisije
bio je i
hrabar
ratnik
u Prvom
svjetskom
ratu, pa je
imao i
ordenma
prsima

Za nas
djecu čika
Jelisije
bio je naj-
važnija
ličnost u
čitavom
parku.

PUTOVANJE BIJELOM LAĐOM

lako je svijet moga djetinjstva bio sasvim drugačiji od ovog današnjeg, prije svega mnogo siromašniji, ipak je u tom svijetu moga djetinjstva bilo mnogo i prave radosti.

Istina, tada je gumena lopta bila prava rijetkost i mogla su je imati samo djeca čiji su roditelji imali puno para, ali i sa krpenjakom moglo se lijepo i do mile volje igrati.

Za nas tadašnje beogradske đake velika radost je bila kada bi nas roditelji poveli negdje tramvajem. Dođem ja u školu i prvo mi je da s vrata viknem kako su me otac i majka juče vodili u Topčider. Još ako bih imao sreću da sjedim ili stojim blizu vozača, onda bi to bila prava senzacija.

Još veća radost i senzacija bila je ako bih, recimo, nekad sa roditeljima otišao lađom na izlet u Zemun ili Pančevo. Tada preko Save i Dunava nije bilo mostova, pa se i na sremsku i na banatsku stranu moglo prolaziti samo lađom. bile su to male, lijepe bijele lađe sa dimnjakom iz kojega je kuljao dim, crni gusti dim. Na palubi su bile klupe, a bio je i brodski salon sa udobnim foteljama. Na vrhu broda bio je komandni most po kome se kočoperno šetao kapetan u plavoj mornarskoj uniformi sa zlatnim dugmetima. Mornari su trčali po palubi i odvezivali i privezivali lađu kada bi polazila i pristajala. U sredini broda bile su mašine i, pored kablova, ložači koji su lopatama bacali ugalj. Oni su bili crni u licu kao da su sad došli *iz* Afrike. A, mi, djeca, silno smo voljeli crnce. U Knez Mihailovoj ulici bio je tada jedan bogati trgovac koji je imao bijeli automobil i pravog crnca šofera. Kad god bismo ga vidjeli, mi djeca bismo mu pljeskali oduševljeno rukama.

Beograd je imao čuvene slastičarnice sa orijentalnim slatkišima i napicima, a Zemun je bio poznat po zapadnjačkim slastičarnama. U Zemunu toga vremena bile su čuvene doboš torte, pa reform torte, pa Andraši torte, pa voćne torte, pa čokoladne torte, pa biskvit torte, pa još svakojake ukusne torte i poslastice. Bilo je u Zemunu i sladoleda,

ali je, i danas mi se tako čini, beogradski sladoled bio bolji. To je bio čuveni Pelivanov sladoled koji su još tada stari Beograđani zvali – doldrma.

A, Pančevo, to je već druga priča! Prije svega put do Pančeva bio je mnogo duži. Putovalo se bijelom lađom više od dva sata. Ali, vrijedjelo je putovati...

Kao što je Zemun bio čuven po svojim kolačima i raznim vrstama torti, Pančevo je bilo čuveno po svome pecivu, po raznim vrstama kifli, perecima i đevrecima.

Moj otac bi poručio sebi kriglu čuvenog Vajfertovog piva u bašti same pivare, a nama djeci kupio bi čitavu pregršt slanih kifli, pereca i đevreka. U Pančevu bi ostali čitav dan, a uveče bi se vraćali na beogradsko pristanište.

Kao učenik drugog razreda osnovne škole išao sam prvi put i na Avalu. Tada se na Avali moglo ići samo pješice. Kolskog puta nije bilo. Jedne nedjelje ranom zorom, u društvu sa svojim odraslim rođakom koji je bio planinar, zaputio sam se na vrh Avale. Tada su na vrhu bile ruševine starog grada Porče od Avale. Bio je i stari skromni grob Neznanog junaka. U njemu je bio sahranjen jedan nepoznati hrabri vojnik čije ime niko nije znao. Po visokim odlikovanjima koja su krasila njegove grudi vidjelo se da je bio veoma hrabar i prava junačina. Kasnije je srušen grad Porče od Avale i na tom mjestu podignut je Meštrovićev mauzolej u koji su prenijete kosti Neznanog junaka. I tada, a i danas, svi strani državnici i delegacije koje dolaze u našu zemlju polažu vijence na taj grob nepoznatog borca iz Prvog svjetskog rata i tako odaju poštu hiljadama znanih i neznanih junaka koji su pali za slobodu naše domovine...

Tada, u doba mojih đačkih dana, na Avali je bila jedna jedina kuća. To je bio dom beogradskih planinara. Taj dom i danas postoji.

Nekada sam nedjeljom sa svojim roditeljima odlazio i u Košutnjak. Tada su u Topčideru počeli da zidaju velike kasarne za kraljevu gardu. Gardisti su bili stasiti i gizdavi vojnici. Nosili su crvene čakšire i imali su bijele perjanice na kapama. Bili su, ukratko, vrlo,

vrlo šareni, a to se nama djeci sviđalo pa bismo se i mi nakinđurili i po parku igrali gardista.

Imao sam veoma klempave uši i zato me djevojčice nisu volile. One su mi se rugale!
Ja sam bio zbog toga bijesan pa sam ih tukao.

Kraduckalo se, kraduckalo!

Зуко Џумхур
Херцегнови 979. уз мимозе
на Празнике мимозе

Nekada su u Beogradu slastičari nosili svoje slatkiše u tepsijama na glavi i prodavali ih po ulici. Ljeti su sladoled prodavali u dvokolicama koje su vukli beogradskim ulicama. Tada je jedini sladoled bio — vanila. Drugoga nije bilo

MIKI MIŠ VOLTA DIZNIJA

Uvijek se na početku školske godine sjetim svoga djetinjstva i svojih prvih školskih dana – kao da i ja sada pod stare dane idem ponovo u školu.

Eh, davni, ali i divni školski dani...

Prije svega u danima moga djetinjstva knjige za djecu bile su prava, pravcata rijetkost. Za slikovnice se nije ni znalo. A štampa za djecu nije ni postojala. Ja sam, čini mi se, bio drugi razred osnovne škole kada je beogradski dnevni list „Politika“ uveo četvrtkom dječiju stranu koja se zvala „Politika za djecu“. Na toj strani bile su pjesme, pričice i svakojaki lijepi crteži. I to je bilo sve.

Radio-aparati bili su prava, pravcata rijetkost. Imali su ih samo veoma bogati ljudi. Ja nisam nijednog takvog poznavao.

I južno voće bilo je prava rjetkost, veoma skupo i samo bogatijim pristupačno. Ja sam veoma volio narandže i majka bi mi ponekad za dobru ocjenu u školi kupila nekoliko komada.

I automobili su bili prava rijetkost. Tada, naravno, nije bilo ni semafora. Niko nije ni znao šta znači da čudnovata riječ: semafor. Kada bi automobil, ili fijaker išao pravo, svirao bi jedanput lijevo, čini mi se, tri puta, a desno dva puta, ili obratno, nije to sada više ni važno. Još malo pa će kod nas uskoro biti semafora i po selima.

Mlijeko su u mojim osnovačkim danima u Beograd donosili seljaci iz okolnih sela. Kante sa mlijekom dolazile su u Beograd na čezama, pa bi seljaci i seljanke raznosili mlijeko po kućama svojih mušterija. U to vrijeme nije bilo ni mlječnih restorana kao danas.

U Beogradu je tada bilo dosta slastičarnica. Bilo je i baklave, i kadaifa, i tulumbi, i halve, i boze i limunade. Zimi je bilo i salepa. Neki slastičari imali su momke koji su zimi prodavali u ranu zoru vruć salep po beogradskim sokacima i posipali ga začinom koji se zvao isijot. Ljeti bi ti momci prodavali hladnu bozu i limunadu. Imali su divno uređene i bogato išarane velike kante u kojima su nosili svoje ukusno piće. Oko pasa nosili su čaše, a u ruci ibrik iz koga su prali tih nekoliko

čaša. Sjećam se kao danas jednog vrijednog Albanca koji je iz sveg glasa vikao: „Boza – limunada, carigradsko piće!“

Čak i u Beogradu, velikoj čaršiji i prijestonici, dječije igračke bile su prava rijetkost i veoma skupe. Uvožene su čak iz Njemačke. Ja sam imao dvije igračke i dobro sam ih čuvao. Nije šala – igračke donijete čak iz Njemačke, preko bijela svijeta. Sve je tada bilo mnogo dalje, nego danas. Dugo se i sporo putovalo.

Sjećam se kako je moj otac jednoga dana za ručkom mojoj majci i nama djeci rekao kako je juče prvi avion sretno preletio put od Beograda do Zagreba i kako je u avionu bilo nekoliko putnika. Nekoliko hrabrih ljudi koji su se vinuli nebu pod oblake. Nije šala – nebu pod oblake.

Znao sam već da čitam kada je jednoga dana otac donio novine. Na prvoj strani krupnim slovima bila je velika vijest da je Amerikanac Čarls Lindberg čovjek u istoriji svijeta koji je avionom preletio zajedno sa svojom ženom put od Amerike do Evrope preko Atlantskog okeana. U Parizu je hrabrom pilotu bio priređen neviđeni doček. To je bio pravi podvig i novine su tada pisale kako, možda, nije daleko dan kada će i obični ljudi, putnici moći putovati čak iz Evrope u Ameriku avionom umjesto brodovima.

Bilo je u tom starom Beogradu i nekoliko bioskopa, ali sad ne znam koliko. Bilo je to vrijeme nijemih filmova. Na platnu bi pisalo ono što glumci govore, a ispod platna svirali su na klaviru ili na violini muzičari. Glumci su se na platnu držali dugo za ruke i ljubili. To je meni tada bilo veoma dosadno i nezanimljivo. Bio bi i poneki kaubojski film i to sam volio da gledam.

Sjećam se kao sad najveće novosti. Pojavio se Miki Maus – Mika Miš!

Mika Miš je bio pravo svjetsko čudo. I miš i čovjek. I to kakav čovjek – vrijedan, drugarčina, istinoljubiv i požrtvovan. I mi djeca, a bogami, i odrasli odmah smo ga zavoljeli. Tek mnogo kasnije saznao sam da je čitav taj svijet životinja sa ljudskim vrlinama i manama izmislio Volt Dizni. I danas, i dok je svijeta i vijeka biće mu zahvalni i djeca i odrasli.

I Miku Miša, i Paju Patka, i šilju i Plutona podjednako volimo moja slatka unuka Maša koja ima samo tri godine i ja, njezin djed. Slava Voltu Dizniju!

Kada sam ja bio mali nije bilo žvaka, ali smo mi volili nešto drugo, još bolje – lili hip!

Ово сам у ђачкој читанци
„Малих новина" давно
сећамо ја и Буле.
Друго Чудне
„Дневника" ...

Čarls Lindberg u svome avionu kao pravi vitez „bez mane i straha" preleće Atlantik i tom prilikom zajedno sa svojom ženom pozdravlja čitaoce „Malih Novina". Svejedno što „Male Novine" tada nisu ni izlazile. Šta mari!

Slavni mladić Mika Miš koji se rodio kad sam ja bio u Osnovnoj školi i čiji je otac i majka Volt Dizni

Prodavac boze na starom Dorćolu u Beogradu. Bozadžija

OD ŠARGANA DO IVANA

Kada sam ja bio đak prvak, put od Beograda do mora bio je veoma dugačak.

Valjalo je „ćirom“ dugo i naporno putovati preko planine Šargan. Samo u toj planini Šarganu bilo je, čini mi se, više stotina tunela. Male lokomotive koje su vukle „ćiru“ ložene su ugljem, pa je silan dim iz odžaka u bezbrojnim tunelima prosto grizao pluća i oči. Mi djeca bismo preplakali taj put Ali, ipak, bilo je lijepih stvari na tom putu. Najljepša stvar bile su taze lepinje sa kajmakom i jajetom na željezničkoj stanici u Užicu. Dok bi voz stajao u stanici, vrijedni užički pekari bi se razletjeli po peronu i glasno uzvikivali: Vruće, vruće, kajmakli lepinje! Navali, narode, dok nije nestalo! Navali putnički narode, dok je badava, dok nije poskupilo! Čisti džabaluk! Tri lepinje za dinar! To nema nigdje osim u Užicu!

I tako bismo, kašljući i plačući od silnog dima u silnim tunelima, došli do Sarajeva. Mali „ćira“ bi pobjedonosno zapištao na maloj i lijepoj stanici Bistrik.

Na stanici voz su dočekivali uniformisani dežurni činovnik sa crvenom kapom na glavi, svijet koji je došao da dočeka i pozdravi svoje rođake i prijatelje, hamali sa kolicima, ili nosačkim samarima na leđima i nekoliko sarajevskih fijakera.

Običan svijet išao je sa bistričke stanice pješice tegleći svoje stvari, a bogatiji bi uzeli hamala, a još bogatiji bi se vozili fijakerom. Taksi automobila tada na bistričkoj stanici nije bilo.

U Sarajevu je valjalo promijeniti voz, ako je putnik pošao na more.

Valjalo je otići na Glavnu željezničku stanicu, koju su Sarajlije zvale Banovo (od Banhofa), pješke, tramvajem sa Baš-čaršije, ili fijakerom. Bogami, bilo je to podaleko, pogotovo ako je bilo stvari.

Sada su putnike opet čekali silni tuneli do Konjica i veoma, veoma spora vožnja. Pred Ivan-sedlom mijenjale su se lokomotive. Umjesto običnih, u naš voz uprezali su lokomotive sa zupčanicima

koje su silno i naporno stenjale kao pravi stogodišnjaci pentrajući se uz Ivan.

Na stanici u Bradini pravo zadovoljstvo bilo je napiti se planinske hladne vode koje nije nadaleko bilo. Putnik bi tek ugasio žeđ nastalu poslije onih čuvenih i jeftinih za svoj izvanredan ukus užičkih lepinja. Dok sam živ, pamtiću te lepinje sa kajmakom i jajima. Pamtiću i ledenu vodu u Bradini. I danas kad god prođem kroz Bradinu, napijem se vode, trebalo ili ne trebalo, bio žedan ili ne bio.

Danas ima mnogo dobrih i mnogo boljih stvari, ali takvih lepinja nema. I u najvećem blagostanju ima nekih stvari iz siromaštva koje nam nedostaju.

Svaka čast i svako priznanje uspomeni na vruće užičke lepinje! Ali dosta više o lepinjama, valja nama prema sinjem moru putovati! Ću, ću, ću, ću, ću, ću!

Tu, tutu!

Mi idemo dalje.

Lisičići, Ostrožac, Jablanica, pa još, pa još, pa šeher Mostar!

Kondukter zviždi, idemo dalje.

Iz voza gledamo okamenjenu bajku na padinama uz zelenu Neretvu – Počitelj!

Već tada kao da sam slutio da će mi taj Počitelj prirasti za srce tako i toliko da ću ga uvijek obilaziti, u njemu i raditi i seiriti, i s prijateljima eglenisati i teferičiti.

Kao da sam već tada slutio da ću jednoga dana, kad odrastem, o tome gradu na Neretvi i nad Neretvom napisati scenario za kratki dokumentarni film, i da ću o tome gradu napisati i jednu, meni veoma dragu pjesmu u prozi. Ali, o toj pjesmi drugi put!

Sada treba hitati na more.

Ću, ću, ću!

Čapljina, Gabela, Metković!

Metković.

Na Neretvi prava, pravcata morska bijela lađa. I pristanište na obali Neretve, baš kao na moru. I pravi mornari u prugastim majicama. I kapetan u bijeloj uniformi, i sa velikom lulom u ustima.

Putnici iz malog crnog voza ukrcavaju se sa svojim stvarima na bijelu lađu.

Lijep, sunčan dan i svi smo na palubi.

Brodske sirene sviraju. Kapetan sa svoga komandnog mosta izdaje naređenje. Krmanoš okreće svoj veliki točak.

Brod plovi niz Neretvu...

Plovi, plovi sve do ušća Neretve u plavo Jadransko more.

Plovi, plovi plavim morem sve do Makarske.

Makarska!

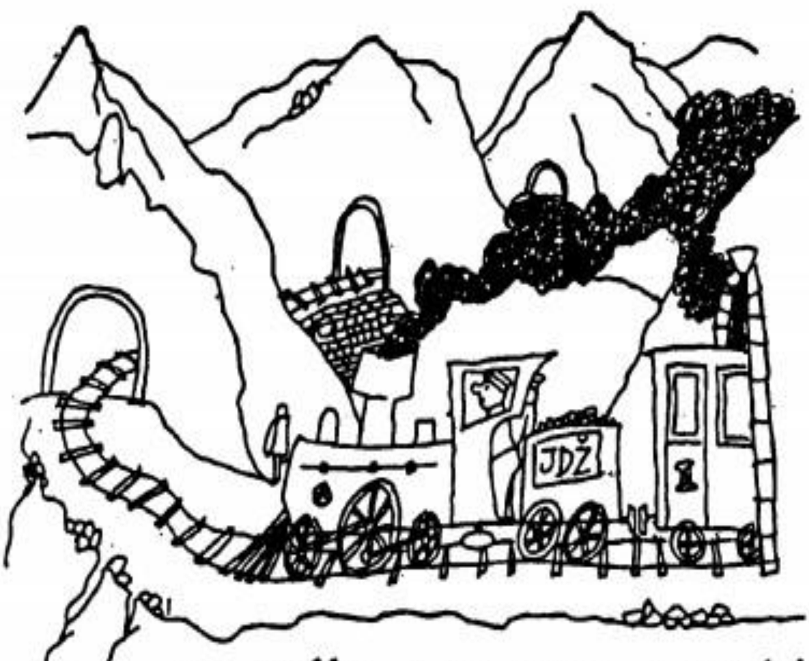

„Slavni i blagoupokojeni voz zvani iz milošte „Ćira", gura preko planine Šargana sve iz tunela u tunel, sve iz mraka u mrak, sve iz dima u dim..

Užičanin prodaje na železničkoj stanici čuvene užičke lepinje sa kajmakom i jajima u lepinji. Sada bih odmah pojeo dvije lepinje, možda i tri...

OJ, MORE DUBOKO...

Na pristaništu u Makarskoj bilo je puno svijeta. Putnici sa broda mahali su svojoj rodbini koja je izašla na pristanište da ih dočeka. U Luci je bilo i svijeta sa prtljagom. Bio je to svijet koji je našim brodom želio da putuje na dalmatinske otoke i u Split, Šibenik i ko zna još kuda. Bio sam izvan sebe od silnog uzbuđenja i radosti...

Nisam dotle ni slutio da je more toliko veliko da mu se ni kraj ne može sagledati. Nisam, znao ni da je toliko plavo, ni toliko duboko, ni tako mirno, ni tako svijetlo i sjajno.

Od sreće i uzbuđenja samo što nisam zaplakao. A, možda sam i zaplakao. Ko bi to sad znao!

Ja dugo živim i mnogo sam putovao i svašta u ovom bijelom svijetu vidio. Uzbuđivao sam se i bivao ravnodušan. Ponekad sam se i plašio. Ali, ne znam da mi je ikada tako stao dah, da sam drhtao i topio se od nekakva silnog milja kao kada sam prvi put ugledao to silno more. To osjećanje dugo je trajalo. I danas kada ponekad sanjam more, u snu mi se javlja slika toga mora moga djetinjstva, mora od ušća Neretve do obala Makarske.

I Makarska je bila nekako i svakako drugačiji grad od svih gradova koje sam dotle vidio. Sve kuće su bile bijele i od kamena. Divnog, čistog, uglačanog kamena. Na prozorima su bili i zeleni, ili bijeli kapci, a u kratkim i tijesnim sokacima puno malih i lijepih magaraca natovarenih svakojakim teretima. Na tim tijesnim uličicama bilo je i mnoštvo ljudi u narodnim nošnjama kakve dotle nisam vidio. I dosta malih dućana, tako tijesnih i niskih kao da su za nas djecu pravljeni. I kamenih tezgi na pijaci po kojima se prodavala svakojaka zelen, i rogači, i narandže, i smokve, i narovi, i limuni. Pa onda posebne tezge na kojima su ribari nudili svakojaku morsku ribu, velike crvene rakove, za koje sam mnogo kasnije saznao da se zovu jastozi. A, ti jastozi bili su mi tada toliko strašni da sam ih se istinski plašio i nisam im se smio ni primaći. Na drugim tezgama bilo je hiljade sasvim malih, srebrenih ribica koje kao da su tako i toliko, baš toliko rasle

samo za nas djecu, a ne za odrasle. Jedno dijete, jedan tanjir i jedna ribica! I danas od svih morskih riba najviše volim te male sardele, kao da nisu prošle tolike godine i kao da se toliko stvari nije mijenjalo, i promijenilo...

Bio je samo jedan hotel u gradu, čini mi se, ali mi tamo nismo stanovali. Bilo je to za nas skupo! U jednoj staroj, ali čistoj kamenoj kući uzeli smo jednu veliku sobu sa četiri kreveta. Na podu nije bilo zastirača niti ikakve prostirke. Bila su dva prozora sa pritvorenim kapcima, tako da je u sobi hlad i polutama. Na zidu se naziralo veliko raspeće i nekoliko uramljenih fotografija. Na jednoj je bio nekakav krupan bradati čovjek u mornarskoj uniformi. Bila je i jedna mlada žena i jedan čovjek prislonjenih lica i svečano obučeni kao da su se na svadbi slikali. Majka mi je poslije rekla da je to naša gazdarica i njezin pokojni muž i da su se, zaista, slikali poslije svadbe i da je to bilo veoma, veoma davno. I da je onaj krupni mornar gazdaričin brat, da je plovio po svim morima, i da se davno utopio u nekom strašnom brodolomu. Lice toga mornara kao da i sada vidim pred očima, i kao da bih ga i sada mogao nacrtati.

Danas, sigurno, nema ni te stare naše gazdarice, ni te njene čiste kamene kuće, ni te svadbene fotografije, ni slike toga neustrašivog mornara koji se utopio u nekom strašnom brodolomu na nekom dalekom i nepoznatom moru.

Makarska je danas poznato i veliko ljetovalište sa mnogo velikih i modernih hotela i mnogo gostiju i iz naše zemlje i iz čitavog svijeta i ni ja nisam uspio da je prepoznam poslije toliko godina.

Jedna od rijetkih stvari koja je ostala iz toga starog svijeta, pored crkvenih zvonika, poneke stare kuće, palme i česme je i moje sjećanje na sliku toga mornara na zidu sobe u kojoj smo stanovali.

Kupali smo se na obali mora pored jedne divne borove šume. Majka je spremala ručak od namirnica koje je nabavila na pijaci pa bismo ga u loncu nosili na plažu.

Ja tada nisam znao da plivam, ali sam imao tikve pa bih ih vezao oko struka i tako plovio po morskim plićacima. Neki mali Nijemci i Česi imali su gumene šlaufe. Ne svi, naravno. Tada su gumeni šlaufi

bili prava rijetkost i skupa stvar, pa nisam vidio ni jedno naše dijete sa šlaufom.

Tada su i pidžame ušle u modu, pa su žene i djevojke u pidžamama hodale po plaži i sjedile pred kafanama.

Uveče je pred hotelom svirala muzika, ali mi smo išli na spavanje.

Zapamtio sam, svirali su i pjevali:

„Oj, more duboko, sva moja radosti...“

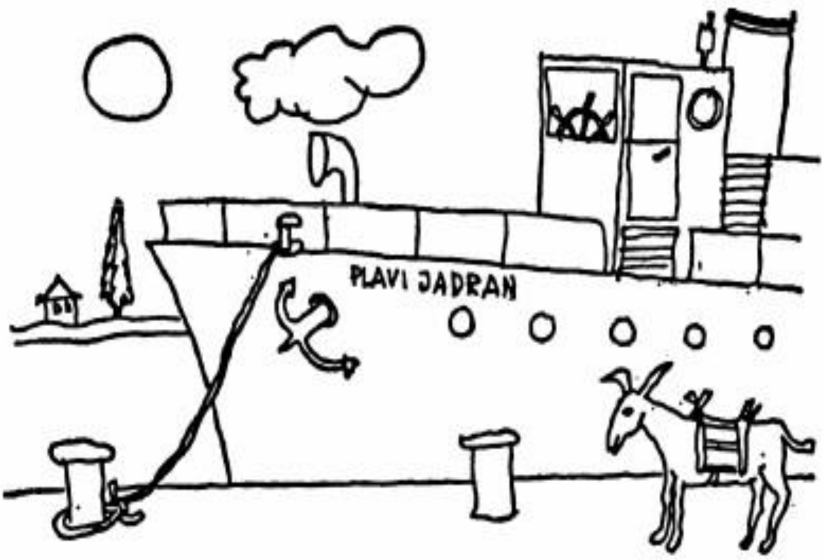

Na Neretvi u Metkoviću, morska lađa čeka mene i moje roditelje, da nas poveze na ljetovanje u Makarsku. Kapetan je otišao da popije kafu u gradu, zato ga nema na slici.

Старе куће у Макарској. У овој средњој становао сам за вријеме љетовања са својим родитељима

DVIJE ADE NA PLAVOM DUNAVU

Ja Dunav dobro poznajem i strahovito volim. Još kao đak osnovne škole stanovao sam u Beogradu blizu moćnoga Dunava. Ljeti sam često odlazio na Dunav na kupanje. Na dunavskoj jaliji ispod Dorćola, na kome sam stanovao, bilo je slavno „Đačko kupatilo“, tako se zvalo i to je zaista i bilo. Bilo je još javnih kupatila na Dunavu. Koliko pamtim, bilo je kupatilo „Šangaj“, pa kupatilo „Šangajajac“, u Zemunu čuveni „Lido“. Ali, na „Đačkom kupatilu“ kupali su se isključivo đaci, nastavnici i đački roditelji. Na kupatilu su bile drvene kabine, mali restoran, dosta čamaca i dosta hlada pod krošnjama staroga velikog drveća. U to vrijeme u ženske kupaće kostime išlo je dosta materijala. Niko nije ni znao šta je to bikini. I muškarci su nosili slične kostime kao i žene. I kod njih su prsa bila pokrivena. Samo smo mi djeca bili u kupaćim gaćicama. Bilo je to davno. Više nema slavnoga „Đačkog kupatila“. Na njegovom mjestu podignut je veliki i moderni rekreacioni centar.

Da poznajem i volim Dunav mogu tvrditi i zato što sam ga svojeručno preveslao sve od Linca pa do Beograda! Nije šala – sve od Linca pa do Beograda! To je trajalo čitav mjesec dana, i bilo je to prije petnaest godina.

Onda sam plovio Dunavom sve od Beograda do Ada-Kalea i Turnu Severina u Rumuniji. To je bilo prije deset godina kada je još postojalo čuveno Ada-Kale, divno ostrvo na Dunavu, poznato u povijesti po sječi dahija iz beogradskog pašaluka.

Margit Siget i Ada-Kale su za mene, i samo za mene, dva najljepša otoka na Dunavu. Margit Siget je ostao usamljen u svojoj raskošnoj ljepoti, pošto je Ada-Kale potopljen prilikom građenja velike Hidroelektrane Đerdap.

Na Ada-Kaleu bila je turska tvrđava, nekoliko romantičnih sokaka, džamije, konaci, dućani, turbe nekog pobožnog mudraca, kraljevskog sina koji se odrekao dvorskog života, raskoši i vlasti, i iz svoje daleke postojbine, lutajući svijetom, čak iz dalekog Hindustana,

kao pobožni derviš nastanio se na Ada-Kaleu. Pobožni derviš znao je napamet čitav Kuran od korice do korice, bio je hafiz, znači, pobožni derviš koji je došao na obalu Dunava čak iz Indije, zvao se Ali. Ali je bio i veliki baštovan i vinogradar. On je odgojio jednu odličnu sortu grožđa koje su po njemu prozvali „Hafiz Ali“ i koje mi i danas u slast jedemo.

Ada-Kale je imalo i svoju industriju – slatku i mirišljavu. Zamislite industriju koja je slatka i mirišljava. To je prava industrija za nas!

Na tome divnom i sada potopljenom otoku bila je tvornica rahatlokuma i tvornica mirisa od ruža, ružinog ulja, ili kako su ga Turci koji su živjeli i radili na Ada-Kaleu zvali – đulijag.

Jeo sam rahatlokume u Istambulu, njihovoj postojbini, i mirisao ružino ulje u Rozovoj dolini u okolini Ćustendila u Bugarskoj, ali ni lokumi u Istambulu, ni miris ružinog ulja u Rozovoj dolini ne mogu se porediti sa onom slašću i onim opojnim mirisom koji sam osjetio na Ada-Kaleu.

I Margit Siget je pravi doživljaj samo, naravno, sasvim drugačiji.

To je otok koji je najljepše izletište građana Budima i Pešte. Ima mnogo divnih bazena za kupanje, svakojakih igrališta, kafanica, slastičarni, restorana i svakojakih mjesta za pravu razonodu i zabavu.

Umalo, pa da zaboravim da vam potanko kažem kako sam to sve vidio, kako sam Dunavom plovio!

Od Linca do Beograda veslao sam čamac indijanskog porijekla koji se zove kanu. Bio je dvosjed i moj drug Ljuba i ja smo ga prebacili vozom do Linca i sa dunavske obale na gornjem toku Dunava zaplovili prema Beču, Bratislavi, Komoranu, Estergonu, Budimpešti, Dunaju i Apatinu na našoj granici. Ne znam da li sam tačno i sve po redu nanizao imena mjesta kroz koje sam prolazio, ali to nije ni važno, a i davno je bilo...

Danju smo veslali, a predveče bismo na dunavskim obalama razapinjali naš šator, spremali večeru i spavali.

Jutrom, veslo u ruku, pa opet – Jovo nanovo!

Слатко грожђе „Хафуз Али" вам мо сви-
да једемо

Turbe na Adakalen
u kome je grob istočnjačkog plemića i mudraca, ali iznad svega baštovana i vinogradara, Hafuza Alije koji je pronašao čuvenu vrstu grožđa „Hafuz Ali"
Neka mu je lahka zemlja!

Продавац рахат локума на Адакалу. У њиховом дућану има и ружиног уља

Zuko Џумхур pisao i žvrljao

MALENE

Šibenčani su veliki lafovi i prave ljudine.

Šibenčani su ravno prije osamnaest godina u svom lijepom gradu osnovali Jugoslovenski festival djeteta.

Prije osamnaest godina!

Djeca koja su tada imala samo pet godina danas su već mladi ljudi i žene koji, možda, imaju i svoju djecu.

U našoj zemlji ima mnogo festivala, možda već i previše. Ima filmskih, poetskih, folklornih, pjevačkih, muzičkih, pozorišnih i ko zna još kakvih i na sve strane.

Ali, jedan je festival djeteta!

Imao sam čast i veliko zadovoljstvo da ovog ljeta budem gost i prisustvujem ovom jedinstvenom festivalu.

Ne umijem ti opisati, dragi i poštovani čitaoče, kako je veselo bilo po tijesnim šibenskim ulicama i divnim malim trgovinama. Na sve strane djeca. Grad se pretvorio u jedno veliko igralište i plivalište.

Bilo je pozorišnih i filmskih predstava, lutkara, muzičkih i folklornih grupa iz svih krajeva naše zemlje i iz inostranstva.

Bilo je predstava na sve strane i govorilo se i pjevalo na različitim jezicima, ali kao da među djecom nije bilo pregrada, ili kako neki vole da kažu barijera.

Imao sam sreću da se sa mnogim sretnem i sprijateljim. Na mnoge ću često misliti i spominjati ih, ako ni zbog čega, ono zato što sam i za kratkog boravka sa njima u Šibeniku postao nekako mnogo mlađi i veseliji. Imao sam ponekad utisak da sam se nesvjesno vratio u kratke pantalone i davne dječačke dane kada nije bilo ni đačke štampe, ni slikovnica, a kamoli festivala djeteta.

U Šibeniku sam sreo i djevojčice iz škole „Moša Pijade“ iz Pucareva (Novog Travnika).

Ne samo zato što su one moje male zemljakinje, nego zaista, njihova igra i pjesma najviše me oduševila.

U svojim haljinicama živih boja bile su kao živo i pokretno, razigrano i razdragano šareno mirišljavo poljsko cvijeće. Dok su igrale i pjevale na ljetnoj pozornici ispred čuvene šibenske katedrale, publika, uglavnom opet djeca kao i one, oduševljeno ih je pozdravljala i zajedno sa njima pjevala i ručicama pljeskala.

Na dalek put djevojčice su pošle autobusima zajedno sa svojim nastavnicima.

U Šibeniku smo stanovali u istom hotelu i često smo bili zajedno. U početku sam ih grdio što se previše vozaju liftom, ali poslije, kada sam ih upoznao, i to sam im oprostio.

Jednog popodneva sam im na dugo i široko pričao o svojim putovanjima i dalekim zemljama koje sam obilazio. Djeca su me, zaista, pažljivo slušala i najviše ih je zanimalo kako žive, uče i igraju se djeca širom ovog bijelog svijeta. Pričao sam im i o svome davnom djetinjstvu i svojim školskim danima...

Ove zlatne djevojčice već šest godina vodi i poučava igri i pjesmi Nada Pavičević, darovita žena dostojna svakog priznanja i poštovanja. Slušajući i gledajući njene djevojčice, shvatio sam šta sve može učiniti jedna vrijedna žena kada se svom dušom posveti jednom ovako plemenitom i uzvišenom radu sa najmlađima.

Nekoliko puta smo se slikali da bismo sačuvali uspomenu na svoj izuzetno prijatan susret u Šibeniku.

Pratio sam ih do autobusa na obali i dugo smo mahali jedni drugima.

Na rastanku mi je Nada Pavičević dala za uspomenu jednu bijelu majicu sa slikom djevojčice ispod koje je pisalo: „Novotravničke malene“. Ovaj lijepi poklon daću svojoj maloj unuci Maši čim još malo poraste i pričati joj o igri i pjesmi slatkih djevojčica iz Pucareva. Siguran sam da će moja Maša poželjeti da je što prije odvedem u Pucarevo i da je upoznam sa veselom i raspjevanom djecom ovoga grada mladosti.

Kad je autobus, preko koga je krupnim slovima pisalo: „Djeca su vojska najjača“, zamakao iza ćoška, vratio sam se u hotelsku baštu i osjetih silnu prazninu bez mojih malih, veselih prijateljica iz Pucareva.

Otišao sam u dugu šetnju uskim ulicama staroga Šibenika.

Uskoro sam se zaustavio pred jednom bistom na malom trgu.

Bio je to spomenik Simi Matavulju.

Sjetio sam se svojih školskih dana i svog prvog susreta sa knjigama Sime Matavulja, ali o tome drugi put.

Ima dana za priču...

BIO JEDNOM I OSTAO

Bio jednom jedan čovjek...
Taj čovjek nije bio car!
Taj čovjek nije bio kralj!
Taj čovjek bio je više!
Taj čovjek bio je pjesnik!
Taj čovjek bio je Gustav Krklec!
Pjesnik!
Bio jednom...
Bio jednom i ostao!
I ostao...

Evo ga tu, pokraj mene u stolačkim šefteli sokacima, na pješću kraj Bregave, na ćupriji, na Pogledu, na Tepi, na Radimlji, pred džamijom, u Behmenluku, na Luci, među ljudima, među pjesnicima, među mladima, i među starima, tu u Stocu, u zemlji Hercegovini.

Prvih kišnih dana ovog rujna. Divan je taj mjesec, i ta riječ, i to plameno rastinje hercegovačko. Šetao sam dugo stolačkim šefteli sokacima, zastajkivao na ćuprijama i opet drugovao sa pjesnikom Gustavom Krklecom.

Mogao sam to činiti i u Šumadiji, i u Zagorju, i u Dolenskoj, i u Pelagoniji, i u Bjelopavlićima, i u Semberiji, i u Zagrebu, i u Beogradu, i u čitavoj našoj domovini, ali nigdje tako prisno, tako toplo, tako duboko, i tako na miru, kao u zemlji Hercegovini.

Sjedim sam, potpuno sâm, u sjenovitoj bašti „Lovačkog doma“ i mislim i pišem ove redove.

Prisjećam se mnogih noći i dana koje smo ovdje pod krošnjama raskošnih bilina proveli u bratstvu, u eglenu, u šali, u piću, u stihu, u mudrosti, u maskari...

Davno, vrlo davno, još kao đak učio sam njegove stihove naizust i u šetnjama pored obala Miljacke pod pazuhom nosio njegove „Srebrene ceste“, a ovdje, kraj Bregave, gledao sam njegove srebrene vlasi i slušao njegove zlatne riječi:

„Nebo je puno prošnje
i plavih molitava;
široka šuma spava,
široka šuma kraj druma.“

Rana jesen i mjesec rujan u bašti pustoj i mokroj na obali Bregave.

„I boje su bile tužne ko jesenje misli kad teške kapi kiše biju o stakla“.

Ima jedno prokletstvo u životu: nikad ne znamo kada je i je li to posljednje viđenje sa dragom osobom u našem životu.

Eh, da sam znao tog proljeća u bijelom lijepom gradu Zagrebu da posljednji put gledam i slušam dragog Gustava, ostao bih mnogo, mnogo duže uz njegovu bolesničku postelju i slušao njegove tople ljudske riječi.

Mala bolnička odaja i u gvozdenom krevetu dragi čovjek. Čuvaju ga njegova Mirjana i kćerka Katarina.

Napolju je svuda proljeće, a Gustav zarobljen u maloj bolničkoj odaji prikovan na željeznom krevetu.

„Izađoh jutros u moj mali vrt
I rekoh prvoj ranoj ruži:
cvati jer život znači cvjetati i dati...“

Darujem mu stručak cvijeća. Čini mi se: Gustav Krklec je više tužan nego bolestan... Pokušavam usiljenom vedrinom i šalama da ga oraspoložim, ali sve je uzalud. On se samo bolno smiješi i nekako rasijano i izgubljeno gotovo uplašeno odmahuje rukom kao da tiho zbori: „Sve je već prošlost. Više nema jutra, više nema sjutra...“

Jedan čovjek, jedan pjesnik sprema se na počinak. Bliži se ponoć i gluho doba. Valja njemu putovati.

Prenosim mu srdačne pozdrave Novljana i njihove želje da im opet bude drag gost. Da im bude najmiliji musafir o prazniku mimoze u gradu cvijeća, sunca i zelenila. Da opet govori svoje stihove među magnoljjama, bogumilama, limunima, maginjama, leandrima, perunikama i ružama. Da opet idemo na maškare, da opet koračamo iza gizdave gradske glazbe poput mlađih soldata, da se pomiješamo među lijepe mažoretkinje, da opet pijemo, igramo, pjevamo i veselimo se u mirisnoj cvijetnoj povorci sa mladima, sretnima i zaljubljenima.

Govorimo o Stocu, Skadarliji, o trebinjskim noćima i sarajevskim svanućima, govorimo o domovini kao o našoj avliji i sve nam je drago i blizu nadohvat ruke i nadohvat srca. Tu, u maloj bijeloj bolesničkoj odaji u Zagrebu.

Tuži mi se da mu više ne prija ni hrana, ni piće, ni duhan. Svejedno je na kraju puta i pati. Pati što mu te drage i proklete cigarete ispadaju iz prstiju na bijeli bolesnički čaršav. Pati što mu oko vrata više nisu vezane svilene kravate, koje je toliko volio da nosi kao svaki pravi Zagorac i da po njima nemarno prosipa duhanski pepeo.

Strepi da na srebrene vlasi neće više nakriviti „borsalino“ šešir, svoj škrlak, kojeg voli kao svaki pravi gizdavi zagorski kicoš.

Do kraja ostaju samo jastuci, plahte i mali bolesnički prozor više glave. A onda, kao da mi zbori, neće više biti ni jastuka, ni bijelih bolesničkih čaršafa, ni malog bolesničkog prozora više kreveta. I, kao da mi je tada šaputao:

„Mjesec veliki i svijetao
putuje sa mnom vrh druma“.

Da sam znao da nam je to posljednji susret, ostao bih još dugo pored njega i tiho plakao.

I njemu, i Mirjani, i Katarini, i meni u toj maloj bolničkoj sobi na Rebru bi još teže.

Možda je sreća što ništa ne znamo, ne možemo i ne umijemo.

Od tog poslednjeg našeg susreta proteklo je mnogo vode Bregavom, i bilo je puno kiša, i puno sunca i puno vjetrova.

Držim na krilu svoju malu unuku Mašu, Bregava huči a ja svojoj unuci govorim stihove dragog Gustija:

„Sarajevski crni mačak
krenuo na put dugačak
čak u Čačak... čak u Čačak...“

Moja mala Maša pljeska ručicama.

Moja mala Maša aplaudira dragom, velikom pjesniku za odrasle i djecu.

Ima tri godine i voli Gustava Krkleca...

Dragi pjesnik Gustav Krklec,
sjedi u bašti „Lovačkog doma"
u gradu Stocu na Bregavi, pije tursku
kafu i svojim škrlakom marke „Borsalino"
pozdravlja sve redom čitaoce „MALIH NOVINA"
crtao i pisao
Zuko
Џумхур
u Stocu
9 rujna 1978

SJEĆANJA NA TINA UJEVIĆA

Upravo sam se vratio iz crnogorskog građa Nikšića sa jubilarnih Književnih susreta. Sa književnicima, među kojima su između ostalih bili i Mira Alečković, i Dušan Kostić, i Zoran Gavrilović, i Rajko Nogo, i Jevrem Brković i Vito Nikolić, svoje radove, pjesme i prozu čitali su i nikšićki pisci, a i najmlađi, đaci nikšićkih škola, koji su pobrali veliki aplauz i odobravanje mnogobrojne publike.

Za ovu desetogodišnjicu Književnih susreta grad domaćin ponovo je izdao zbirku stihova „Auto na korzu“ našega velikog pjesnika Augustina – Tina Ujevića. Ta knjiga prvi put je ugledala svijet baš ovdje u Nikšiću, još za pjesnikova života, prije ravno četrdeset šest godina.

Jedan od najvažnijih trenutaka u toku ta dva dana, bila je svečana promocija, što će reći svečano proglašenje ponovo tiskane knjige velikog pjesnika opet u istom gradu gdje se i prvi put pojavila.

Opširan i temeljit predgovor drugom izdanju knjige napisao je književnik i profesor Slobodan Vujačić. U tome predgovoru Vujačić govori o vezama hrvatskog pjesnika sa Crnom Gorom. A te veze bile su i duge i veoma trajne. Počele su još pred prvi svjetski rat, hiljadu devet stotina četrnaeste, kada se Tin Ujević pojavio na Cetinju, tadašnjoj prijestonici kraljevine Crne Gore, kao novinar, objavljujući niz antiaustrougarskih napisa.

Dok je profesor Vujačić govorio o velikom Tinu i njegovoj knjizi u svečanoj sali nastavničkog fakulteta i svečano proglašavao drugo izdanje njegove knjige „Auto na korzu“, ja sam se prisjećao svojih đačkih dana u Sarajevu i susreta na sarajevskim ulicama sa tim velikim, ali i veoma čudnim i veoma neobičnim čovjekom.

U mislima i sjećanjima rađale su mi se slike staroga Sarajeva, njegovih poznatih i uglednih građana.

Tada sam ja, a i moji drugovi koji su voljeli lijepu pisanu riječ, naravno, samo iz viđenja poznavali tri pjesnika u našem gradu. bili su to: Tin Ujević, Hamid Dizdar i Frano Alfirević.

Hamid Dizdar radio je i kao novinar, Frano Alfirević bio je profesor francuskog jezika u gimnaziji, a Tin Ujević, kako smo mi tada shvatali – nije radio ništa.

Sretao sam ga često u blizini hotela „Evrope“, hotela „Centrala“, na Carevoj ćupriji, na Baščaršiji, na Bistriku, na Marindvoru, kako zamišljen nekuda žuri noseći uvijek pod miškom čitavu hrpu knjiga i novina. Bio je prilično krupan, ili se to meni, đaku, tada tako činilo, svijetlo smeđ čovjek, veoma neuredno i aljkavo dozla boga obučen. Na glavi je nosio stari, umašćeni veliki šešir koji je odavno izgubio svaki oblik, neki ofucani kaput bez boje i rašnirane poderane cipele kao kakve stare papuče nađene na kakvom đubrištu. Ponekad sam ga viđao i sa kožnom torbom punom knjiga na kojoj nije bilo ni drške, ni brave, ni dugmadi. Svoj mantil, umjesto opasačem, vezivao bi kakvom starom kravatom na kojoj više nije bilo nikakvih određenih šara.

Od starijih sam tada slušao kako je to pjesnik Tin Ujević, građanin Sarajeva, veliki, najveći – boem. Tada nisam ni slutio da ću nešto kasnije tražiti po sarajevskim bibliotekama njegove zbirke pjesama i učiti ih napamet.

Stanovao je blizu Konaka, blizu stare turske pošte, u oronuloj staroj kućetini bez ulaznih vrata, preko puta Crkve svetog Ante. Ta kuća i sada postoji, ali bez ikakve ploče koja bi podsjećala na dane boravka velikog pjesnika u našem Sarajevu.

I sada pamtim i vama govorim njegove stihove:

„Oj oblaci su dječiji,
papirni zmajevi
Oj oblaci su opijumski
rajevi:
na miljokazu, već u
brašnu puta,
jutros neću biti gdje

večeras sjedim,
ni istih oblika
ni istih oblika.

Posljednji put sam velikog pjesnika i boema vidio u Zagrebu u „Kazališnoj kavani“. Bio je sam sa čašom vina na stolu.

Bio je isti kao i u Sarajevu. Bio je samo stariji.

PJESNIK NA BISTRIM RIJEKAMA

Skender Kulenović, pjesnik Stojanke majke Knežopoljke nije bio Mostarac, ali je silno volio taj divni grad na Neretvi i jedan dio svoga života proveo je u mostarskom pozorištu, na mostarskim sokacima i u mostarskim kafanama, u društvu i ljubavi mnogih Mostaraca.

I pored velike ljubavi prema radu i pozorištu, Skendera je za Mostar vezala jedna plemenita strast Skenderova strast bio je ribolov. Hercegovačke bistre i hladne rijeke Neretva, Buna, Trebižat, Bregava i Lištica vezale su ga za mostarsko podneblje.

Skender je kao pravi pjesnik iznad svega volio svoj maternji jezik, riječi toga jezika kojima je pravio svoju poeziju, riječi koje je sa ljubavlju i skoro poštovanjem izgovarao i zapisivao. Skender je, kao i toliki pjesnici, volio dobra hercegovačka vina i sjajnu mostarsku kuhinju. On nikada u životu nije bio proždrljivac, ni pijanac, ali je kao rijetko koji čovjek koga sam poznavao, umio da uživa u lijepim stvarima – u razgovoru, u uspjeloj pozorišnoj predstavi, pred umjetničkom slikom na zidu, u prirodi, ali iznad svega u ribolovu.

Imao sam sreću da mjesece i godine provedem živeći sa njim i pored njega u divnom gradu Mostaru.

Sa velikim pjesnikom, borcem i dobrim čovjekom upoznao sam se u Beogradu još prije trideset godina kada sam ilustrovao svojim crtežima njegovu pjesmu „Zbor derviša“, ali do pravog drugovanja sa ovim izuzetnim čovjekom došlo je na Neretvi i u gradu Mostaru.

Pozvao me je i ja sam oduševljeno prihvatio poziv da za mostarsko pozorište napravim dekor i kostime za njegovu komediju „Djelidba“, čija je premijera spremana na mostarskoj sceni. Od tada u stvari počinju dani i noći našeg drugovanja, suradnje i prijateljstva.

U Mostaru smo stanovali u gostinskim sobama Narodnog pozorišta, zajedno i večeravali, imali zajedničke prijatelje i odlazili na izlete u okolinu grada.

I ja sam bezuspješno pokušavao da zavolim ribolov i da postanem ribolovac. On se bio pobrinuo da mi nabavi ribarski pribor, da me

zagrije za pecanje, ali uzalud. Ribolovac nikada nisam postao, ali sam Skendera redovno pratio na izletima po obalama hercegovačkih bistrih rijeka i potoka.

Bilo mi je pravo zadovoljstvo gledati toga lijepog, stasitog i pametnog čovjeka kako sa prutom u ruci i visokim čizmama na dugim nogama gazi vođu kod Glavatičeva, Počitelja, Blagaja, Stoca, Čapljine ili Žitomislića.

Bio je to pravi čovjek na svijetlim i čarobnim obalama moga zavičaja.

Gledao sam ga često i ushićeno slušao njegove stihove koje je loveći ribu glasno govorio.

Pričao mi je o svome djetinjstvu u Travniku i na obalama Lašve. Pričao mi je kako je još kao dječak odsjekao sam sebi prvi prut i napravio od neke igle svoju prvu udicu. Pričao mi je kako je svoje školske raspuste provodio na vodi, na pješčanicama i u vrbacima loveći lipljene i pastrmke. Pričao mi je kako su njegovi roditelji bili ugledni, ali siromašni ljudi, koji ga ljeti nisu nigdje mogli poslati dalje od Travnika. Ali, govorio mi je, i da su mogli da su htjeli, ja nikada ne bih htio otići dalje od obala Lašve.

Nabavili smo i jedan mali roštilj, pa bi, kada bi Skender imao sreće, a skoro uvijek bi je imao, tu na obali naložili vatru i pekli ulovljenu ribu. Vatra i roštilj bili su moja briga.

Sjedeći pored vatre na obali rijeke Bune, Skender mi je jedanput ispričao:

„Kad sam bio mali, putovao sam sa svojim ocem rahmetli Salihbegom fijakerom po Krajini. Najdanput ispod fijakera nešto zatutnja i zabubeta. Prelazili smo preko drvene ćuprije na Uni. Skočih i ugledah nešto... Ah, nešto... Ah, tata šta je ovo? Bila je to Una! Rijeka Una! Otac se smije, misli da sam se prepao pa me pridržava i govori mi da se ne bojim, da je ćuprija tvrda, a ja se ne bojim, samo lebdim, sav prosijan tom Unom, tim neviđenim čudom, za koje bih jedino znao reći ljepota, ljepota, malo mi je očiju da gledam, malo mi je pluća da dišem.

Bila je to moja prva i takva posljednja, najljepša, neuporedivo, nezaboravna i neiskazivana rijeka“.

Govorio je sa zanosom sa kakvim mogu govoriti samo pjesnici, ali ne samo pjesnici, nego i strastveni ribolovci.

Šutio je nekoliko trenutaka zagledan u žeravicu što je ostala iza vatre na obali gdje smo sjedili, pa je nastavio:

„Čitajući poslije svakovrsne stihove i najrazličitije rasprave o stihovima, često sam se sjećao one svoje neopisive rijeke koja je prvi put zasmaragdila potpuno bijelom hartijom moga djetinjstva“.

Kada bi boravio u Beogradu, Skender bi u slobodnim časovima provodio svoje vrijeme na Savi i Dunavu i pravio izlete do Tise, Bosuta i Spačve. Lovio bi šarane, somove, štuke, kečige i smuđeve.

U beogradskoj kafani „Kosovo“, blizu njegove kuće, govorio mi je sa ushićenjem o Apatinu i Bezdanu kao o najvećim „majdanima“ plemenite ribe u čitavoj Evropi.

Često bi se u razgovoru naglo ušutio i zamislio. Često bi poslije duge stanke bez nekog neposrednog povoda rekao:

„Vraćam se, dragi moj prijatelju, često u mislima onom čistom smaragdu one Une moga grada djetinjstva“.

Ocvale primule

U sivoj ekstazi posljednjih bulbula,
U čaškama bijelim procvalih ponoći,
Zaplakaše oči skrivenih primula:

U svanuću svile lat se pozlatruni,
jer osjetiše da će skoro proći
i da će ih nekud odvest vreli juni.

Skender Kulenović

U ULICI MARKA CARA

Svakoga dana kada od svoga stana na Savini u Herceg-Novom pođem u restoran hotela „Boke“ da čitam ili pišem, prođem i malom krivudavom primorskom ulicom književnika Marka Cara.

Naši pisci zanimljivi su i po tome što su, u godinama kada su imali da još mnogo napišu i ostave za sobom, umirali i ostavljali često nezavršeno svoje djelo.

Marko Car, čijom ulicom prolazim skoro svakoga dana, bio je veoma usamljen izuzetak među našim piscima pošto je živio skoro punih stotinu godina – čitavo jedno stoljeće.

Rođen je ovdje, u gradu Herceg-Novome, davne godine 1859. Ovdje je i sahranjen poslije smrti 1953. godine, na starom groblju pored manastira Savine. To je jedini novljanski pisac koji se ovdje rodio i ovdje počiva.

Marko Car je za svoga dugoga života bio književni kritičar, esejist i putopisac.

U mladosti je pisao pjesme i pripovijetke. Pisao je o svima našim istaknutim piscima, svojim prethodnicima i savremenicima, a pored toga upoznavao našu čitalačku publiku sa stranim piscima, a stranu, naročito talijansku, sa našim. Bio je dopisni član Srpske akademije nauka i umetnosti i dugo vremena predsjednik Srpske književne zadruge u Beogradu.

Na jednome mjestu u svome književnom djelu kao pravi izdanak ovoga južnoga podneblja zapisao je divnu misao: „Uticaj lijepih predjela, naročito šumskih krajeva i prostranog mora – umiruje naše razdraženosti i oplemenjuje naša osjećanja. Ukus treba vaspitavati i posmatranjem prirode, naročito cvijeća, drveća, ptica, neba, mora, jednom riječju svega onoga što nam pripada nudi lijepo“.

Na grobu ovoga pisca je njegova bista, jedna od najljepših skulptura koju je napravio naš poznati dalmatinski vajar Pero Palavičini.

Zato, dragi čitaoci, nećete pogriješiti da, kada se zateknete u Herceg-Novom, potražili usku i krivudavu primorsku ulicu u starom dijelu grada koja nosi ime Marka Cara, pisca i akademika, koji je rođen u ovome gradu, i pogledate izvrsnu skulpturu njegove glave koju je pravio kipar Pera Palavičini. To će biti pravi doživljaj i pouka za one mlade koji i sami vajaju, ili namjeravaju kasnije studirati kiparstvo.

I danas u ovome gradu sunca, cvijeća i stalnog zelenila živi dosta naših pisaca i slikara.

Već duže vremena stanovnici Novoga su Mihailo Lalić i Dušan Kostić i pjesnikinja Boka Pušić. U Novome stanuju i Stevan Raičković, Stevo Bulajić i Ratko Đurović.

Ovdje žive i rade slikari Vojo Stanić, Aca Prijić, Bato Pravilović, Anđelko Arnautović, i kipari Tomanović i Angelovski.

Može biti da to nije ni slučajno, ni bez pravog razloga što ovako mali primorski grad kao što je Herceg-Novi okuplja pod svojim plavim nebom toliko umjetnika, pisaca, slikara i vajara.

Prvi pjesnik koji je ostavio traga o svome životu na ovome dijelu južnoga primorja je portugalski pjesnik Eberenze di Adko Pivo. On je proveo pozne godine svoga života ovdje u inozemstvu, kada su grad u svojim rukama držali španski vitezovi. I sahranjen je tu u Novome, na jevrejskom groblju, koje je bilo blizu obale mora i koje je voda odnijela. Od njega su ostali stihovi na portugalskom jeziku koji govore o jednoj nježnoj i nespretnoj ljubavi koja se tragično i tužno završila pored bistroga izvora Mile. Poslije smrti dvoje mladih i zaljubljenih izvor je prozvan – Nemila.

Tako se i danas taj kraj poviše mora u brdu i zove. Išao sam da potražim taj izvor prije nekoliko godina, ali više ga nema – presahnuo je!

U Novom je za turske vladavine, boravio i čuveni putopisac Evlija Čelebija, divio se visokim palmama, zelenilu, cvijeću, učenim ljudima, džamijama i utvrđenjima. Prema zapisima Evlije Čelebije u Novome je bilo još za vladavine Turaka mnogo južnog zelenila. To zelenilo je došlo u Bokeljski zaliv mnogo prije nego su ga počeli

donositi domaći pomorci sa svojih dalekih putovanja. Čelebija piše kako je u Novome vidio visoku palmu čiji se vrh penje do samoga neba.

U Toploj kod Novoga, koja se odavno spojila sa gradom, svoja prva slova pisao je kod kaluđera pjesnik i crnogorski vladika Petar Petrović – Njegoš. I danas postoje zidine gdje je nekada bila učionica vladike Rada. Najduža i glavna ulica u gradu nosi njegovo ime.

Ovdje su boravili i pisali i Vuk Karadžić i pjesnik i putopisac Ljuba Nenadović.

Ovamo je dolazio i francuski pomorac i pisac Pjer Loti za boravka francuske flote u Boki Kotorskoj.

Sedam godina je u Novome bio nastavnik Simo Matavulj. O Novome, njegovim ljudima i naravima napisao je „Novi svijet u starome Rozopeku" i „Bodulicu".

Navraćao je ovdje, pjevao i crnogorski knjaz i pjesnik Petar Petrović – Njegoš.

Ovdje je boravio i Aleksa Šantić i pjevao o nevjesti Jadrana.

Poslije oslobođenja naše zemlje u Novome je godinama živio, pisao i ovdje i umro izvanredni esejista i književni kritičar Branko Lazarević.

I što ću vam pričati više i duljiti, u ovome gradu imao je svoju kuću i živio naš nobelovac i svjetski pisac – Ivo Andrić.

ČIČA-ILIJINA ZADUŽBINA

Ljudi su ponosni na različite i svakojake stvari.

Eto, na primjer, ja se ponosim što već dugo godina imam atelje, na beogradskom Kolarčevom narodnom univerzitetu, svoju umjetničku radionicu u kojoj slikam i pišem i crtam.

To je, u stvari, jedna obična prostrana i svijetla odaja na četvrtom katu, pod samim krovom Kolarčeve zadužbine na Studentskom trgu u Beogradu.

Ta zadužbina, Kolarčev narodni univerzitet, lane je svečano proslavio stogodišnjicu svoga postojanja i svoje kulturne djelatnosti u Beogradu.

Bogati trgovac Ilija Milosavljević, rođen u selu Kolarima blizu Smedereva, veliki rodoljub i prijatelj prosvijećenosti, ostavio je prije stotinu godina hrpu ćesarskih austrijskih dukata i sedam stotina hiljada zlatnih dinara za širenje nauke i prosvjete u srpskom narodu.

Mogao je bogati trgovac Ilija Milosavljević, po svome rodnom selu Kolarima zvani Kolarac, i drugačije potrošiti svoju veliku imovinu i u bijelom svijetu poharčiti ćesarske dukate i srpske zlatne dinare, ali njegovo veliko rodoljublje ga je opredijelilo da sav svoj novac i imanje da za osnivanje jedne od najstarijih kulturnih ustanova u svome narodu. Pored Akademije nauka, Srpske književne zadruge, umjetničkog udruženja „Lade“ i beogradskog dnevnika „Politike“, „Kolarac“ spada u najstarije kulturne i prosvjetiteljske ustanove koje su se održale do dana današnjeg, ne izmjerivši uzvišenu misiju koju su sebi postavili kao plemeniti cilj.

U prvo vrijeme sredstvima Zadužbine, a po odlukama njenog upravnog odbora u kome su uvijek bile istaknute ličnosti naše kulture, objavljena su djela srpskih pisaca i naučne knjige iz raznih oblasti. Na spisku tih knjiga su djela Janka Veselinovića, Bore Stankovića, Jovana Skerlića, Aleksandra Belića, Servantesa, Ive Andrića i tolikih drugih naših pisaca i velikana svjetske književnosti.

Već u prvim godinama počelo je širenje prosvjete predavanjima u Beogradu i u Srbiji. „Kolarac“ je bio prošireni dio Beogradskog univerziteta, prvi narodni univerzitet, dostupan svakom, bez obzira na stepen obrazovanja, što znači, bez obzira na svjedočanstva i na diplome, škola koja je širila znanja sa zadatkom da čovjek uči i saznaje dok je živ.

Takve gladi za znanjem i obrazovanjem nikad nije bilo toliko koliko odmah po oslobođenju naše zemlje. I „Kolarac“ je nastavio svoju plemenitu misiju samo dva mjeseca po oslobođenju Beograda. Na njegovoj tribini govore Edvard Kardelj, Viktor Novak, Isidora Sekulić, doktor Ivan Ribar, Vladimir Nazor, Jaša Prodanović, Siniša Stanković, Rodoljub Čolaković i mnogi naši naučnici, pisci i revolucionari.

Danas je to univerzitet ili sveučilište otvorene katedre za sve umne ljude naše zemlje i svijeta, savremena škola stranih jezika, galerija za mlade likovne umjetnike, biblioteka prije svega domaće knjige, najuglednija muzička dvorana u Beogradu.

Većina Beograđana je bar nekim povodom kročila u zdanje na Studentskom trgu. Ako ne zbog predavanja, učenja stranih jezika, umjetničkih izložbi, koncerata, onda zbog neke svečane priredbe ili književne večeri. Od ranog jutra do kasne večeri na „Kolarcu“ se nešto dešava, nešto uči, nešto svira ili nešto slika.

Ja sam na „Kolarac“ došao prije, čini mi se, dvadesetak godina, u atelje velikog slikara i našeg zemljaka, Mostarca, akademika Nedeljka Gvozdenovića. Tada su moje komšije bile i dvije velike naše slikarke i stare gospođe Beta Vukanović i Zora Popović.

Nedeljko Gvozdenović se odselio, a stara gospođa Beta Vukanović, porijeklom Njemica i udovica našeg zemljaka slikara Riste Vukanovića, i slikarka i akademik Zora Petrović su umrle.

Sada je moja prva komšinica u potkrovlju zadužbine na Studentskom trgu Ljubica Sokić, jedna od najvećih naših slikarki, izuzetno profinjeni umjetnik, koja je poznata i kao izvanredan ilustrator knjiga za djecu i slikovnica.

Ljetos sam bio poslom u Smederevu, drevnom građu na Dunavu.

I pored sveg posla i obaveza našao sam vremena da posjetim selo Kolare, rodno mjesto velikog dobrotvora naše kulture Ilije Milosavljevića.

Seljani su mi pokazali jednu malu, oronulu kuću u blizini seoske crkve, u kojoj se rodio njihov davni zemljak Ilija Milosavljević.

Ne može, prosto, povjerovati čovjek da se u tako maloj, neuglednoj i trošnoj potleušici rodio jedan velikan koji je toliko zadužio svoj narod i za sobom ostavio veliku zadužbinu bez koje bi ovaj narod bio bezmjerno siromašniji.

Mislim da ćete me sada razumjeti što sam toliko ponosan da se moja radionica u kojoj slikam, pišem i crtam nalazi u zdanju na Studentskom trgu koja nosi ime Kolarčev narodni univerzitet.

TRI NEZABORAVNE VEČERI

U četvrtom razredu gimnazije u Sarajevu počeo sam mnogo da čitam.

U blizini našega stana na obali Miljacke bila je knjižnica „Prosvjete“. Upisao sam se u knjižnicu i stalno uzimao romane, putopise, oglede, časopise i zbirke pjesama.

Otkrio sam Miloša Crnjanskog, njegov Dnevnik o Čarnojeviću, Liriku Stake, Seobe, zatim Dušana Vasiljeva, Vidovića, Domjanića, Anastasijevića, Andrića od domaćih pisaca.

Moj školski drug Zvonko Unger mi je tada skrenuo pažnju na Miroslava Krležu i dao mi pjesme u nekoj zbirci koja je imala smeđe korice. Ne samo da su me te pjesme oduševile, nego sam mnoge i učio naizust, pa sam se sa mojim drugom Ungerom takmičio, ko više i bolje zna Krležinih stihova. Onda su došle Krležine pripovjesti, polemike, drame i ogledi.

Dugo sam bio sav u Krleži. Uživao sam u njegovoj dugoj, predugoj često, britkoj rečenici i stihu kojim se borio za istinu, za čistotu, za razgraničenje čistote od prljavštine, gluposti, taštine, praznoglavosti, farisejstva, učmalosti, provincijskog mentaliteta, blebetanja, olajavanja i lajanja iz krezubih njuški svakojakih prdimahovina, propalih plemića, palanačkih odvjetnika, doktora teologije i filozofije, ražalovanih oficira, modistica i bankara.

Preko Krleže i pomoću Krleže ušao sam bio u jedan svijet koji do tada nisam ni znao ni slutio.

Činilo mi se tada da bih dao čitav svijet da mi se pružila samo prilika da toga diva samo vidim na ulici, da vidim kako izgleda, kako hoda, kako se nosi. Zamišljao sam da je to veoma visok i jako mršav čovjek sav od kostiju i damara, skoro bez trunke mesa ispod bijele kože poput slonove kosti.

Tada nije bio običaj da u knjigama, pogotovo živih pisaca, bude i njihova slika. To nekako nije bio red, ni običaj, ni adet koji bi odgovarao dobrom ukusu ondašnjih pisaca. Bilo bi nekako nedolično

i sramota da na koricama knjige bude glavurda, nos, obrve, zubalo, šiške i ćela čovjeka koji nije ni Apolon, ni Alkibiad, ni slikarski model, ni maneken, nego pisac, ozbiljan majstor riječi, osjećanja, duha, znanja koji nije tu da iz izloga knjižara skreće pažnju prolaznika i kupaca svojim blentavim osmjehom, namrgođenim čelom, prodornim pogledom ili zdravim ili bijelim zubima kao kakva reklama za zubnu pastu.

Krležine slike nije nikako moglo biti ni u novinama pošto takvome ljevičaru u građanskoj štampi nije moglo biti mjesta. Taman posla!

Ipak, poslije skoro četrdeset godina u „Politici“ sam vidio karikaturu Miroslava Krleže koju je napravio Pjer Križanić dok je bio u Zagrebu. Na toj karikaturi iznad teksta koji govori o nekoj zabrani premijere neke Krležine drame, Krleža je nacrtan sa strane. On je nasmijan, prorijeđene kose i duge brade i brkova. Otprilike, ipak onakav kakvog sam ga ja zamišljao. Bravo Pjer! Baš tako!

Desetljećima se lik sa karikature pred mojim očima pojavljivao kad god bi se sjetio Krleže ili uzeo njegovu knjigu u ruke. Mršav, nasmijan, prkosan, bradat, oštar i prijek.

Došao je rat i sve nevolje i nesreće koje on nosi sa sobom. Često sam u tim ratnim godinama mislio na Miroslava Krležu i strepio za njegovu sudbinu u jednoj nazovi državi kojom su vladali neljudi i zlikovci.

Silno sam se obradovao kada sam čuo da je nekako preživio te zle i krvave godine u Zagrebu.

Kada sam i ja počeo uveliko da piskaram i objavljujem svoje napise i crteže i izlažem slike pored redovnih političkih karikatura u beogradskoj „Politici“, moj prijatelj filmski radnik Vicko Raspor rekao mi je jednoga dana prije petnaest godina:

– Krleža je u Beogradu i želi da te upozna. Juče se raspitivao za tebe, veoma se laskavo izražavao o tvojoj malenkosti i želio bi da se s tobom sretne. Dođi sutra oko podne u kafanu hotela „Mažestik“. Bio sam istinski uzbuđen i obradovan. Malo je reći obradovan. Malo!

Došao sam tačno u podne. U kafani hotela „Mažestik“ sjedio je Vicko Raspor sa jednim krupnim čovjekom u tamnom odijelu, bez brade i brkova, sa velikim čelom i velikih oborenih obrva. Bio je to Miroslav Krleža! Poslije rata viđao sam njegove slike po novinama, revijama i časopisima i znao sam da je okrupnjao, da više nema brade, ni brkova.

Susret je bio veoma srdačan. Dok sam prilazio njihovom stolu veliki pisac, ali i veoma uljudan i uglađen čovjek ustao je sa svoje stolice da se sa mnom rukuje, To me veoma iznenadilo i zbunilo. Primijetio sam kasnije da on to redovno čini prema svakome, i prema ljudima kojima bi mogao biti ne samo otac, nego i djed.

Rekao je da mu je veoma drago što sam došao i što smo se upoznali, pozvao je konobara i pitao me hoću li da s njim popijem kafu. Sve je to bilo nekako nestvarno.

Veliki pisac ustaje da se rukuje sa jednim piskaralom i škrabalom, izjavljuje da je počašćen mojim dolaskom i poznanstvom i sada, eto, hoće da se „saberemo“, da zajedno popijemo kafu. Da srčemo i odbijamo duhanske dimove.

Te večeri Krležini su me pozvali da budem njihov gost na ribljoj večeri kod „Dva ribara“. Bela i Miroslav opet su bili tačni. Jeli smo pržene smuđeve i kečige i sve to zalivali dobrim vinom. Krleža je bio pravi meraklija i svojski je uživao i u jelu i u piću. Posmatrao sam ga i slušao sa velikim uživanjem. Rijetko sam u životu kada sreo čovjeka koji se tako srdačno smijao čitavim svojim licem, naročito očima koje su u trenucima postajale sužene i veoma svjetlucave.

Pitao me je o mome djetinjstvu, i kada sam rekao da sam odrastano na beogradskom Dorćolu, on se oduševio i počeo da mi govori kako smo mi u stvari komšije pošto je i on za svojih predratnih boravaka u Beogradu oko poslova časopisa stanovao u dorćolskom hotelu „Rojal“ iz kojega je sa prozora mogao vidjeti baštu i ulicu u kojoj sam se ja igrao. Te večeri dugo smo govorili o mome profesoru na Umjetničkoj akademiji i njegovom velikom prijatelju Petru Dobroviću, izuzetnom slikaru i veoma poštenom čovjeku. U razgovoru je pominjao i nesretnog pripovijedača Ziju Dizdarevića i

govorio o njemu kao najdarovitijem mladom pripovjedaču Bosne između dva rata. Govorio je dugo o Meštroviću i njegovom Kosovskom hramu. Rekao je te večeri da leđa jedne njegove kosovske udovice više vrijede od svih tih namrgođenih atleta i pehlivana i da je prvi Moša Pijade u svome ogledu objavljenom daleke devetstotina šesnaeste otkrio svo paraderstvo i svu ispraznost Meštrovićevog Kosovskog hrama.

Sladeći ribu za večerom spominjao je Skendera i kao strasnog ribolovca od koga je jedanput čuo da se poznati ihtiolozi još dvoume oko toga da li je pastrmka ili kečiga najplemenitiji soj ribe u našim slatkim vodama.

Htio sam dva puta u toku te prve naše zajedničke večere da počnem priču o Ivi Andriću, ali oba puta Krleža je vješto skrenuo razgovor na druge stvari.

Čitave večeri osjećao sam se presretnim što slušam i gledam ovoga umnoga i veoma razgovornoga čovjeka.

Rastali smo se u sitne sate pred hotelom „Mažestik“ i Krleža me je pozvao da i prekosutra budem Belin i njegov gost na ručku.

Opet jedno prijatno popodne za bogatom trpezom za kojom su najveće poslastice bile njegove riječi. Govorio je čitave duge rečenice lako i glatko kao da ih čita iz svojih knjiga. Toga popodneva najviše je govorio o medicini i velikim liječnicima Starog vijeka. Ni poštovana i plemenita gospođa Bela, ni moja jadna malenkost, naravno, o tome pojma nismo imali pa ga je milostiva Bela gledala zaljubljeno, a ja sam blenuo kao tele u velikog Miroslava.

Uz drugu kafu izrazio je želju da ga nacrtam, jer mu je kaže dodijalo da gleda svoje fotografije po novinama. Eto, i sada treba da da neku izjavu za „Književne novine“ pa mu hoće da objave sliku, a on bi želio da objave baš moj crtež, ako se smije usuditi da me zamoli za tu veliku uslugu, baš tako je rekao kao da ga sada slušam. Ima dosta svojih slika u ulju, naročito ga je slikao Ljubo Babić i Dobrović, ali htio bi jedan moj crtež.

Sav sretan i počašćen izjavio sam svečano da to prihvatam jedino pod uslovom da njih dvoje sada častim večerom, ja užareno škrabalo, da ja častim za čast što mi je ukazana.

Pristali su, ali prekosutra i to opet kod „Dva ribara“.

Namučio sam se dok sam Krležu nacrtao. Otišla je hrpa papira i pola boce tuša dok nije ispalo ovo što sada gledate u knjizi.

Krleža je bio zadovoljan, ali ne i oduševljen, a Bela je rekla da je, ipak mnogo ljepši i mnogo mlađi nego na mome papiru.

Opet večera i dobro vino do kasno u noć.

Sutradan oni su otputovali iz Beograda.

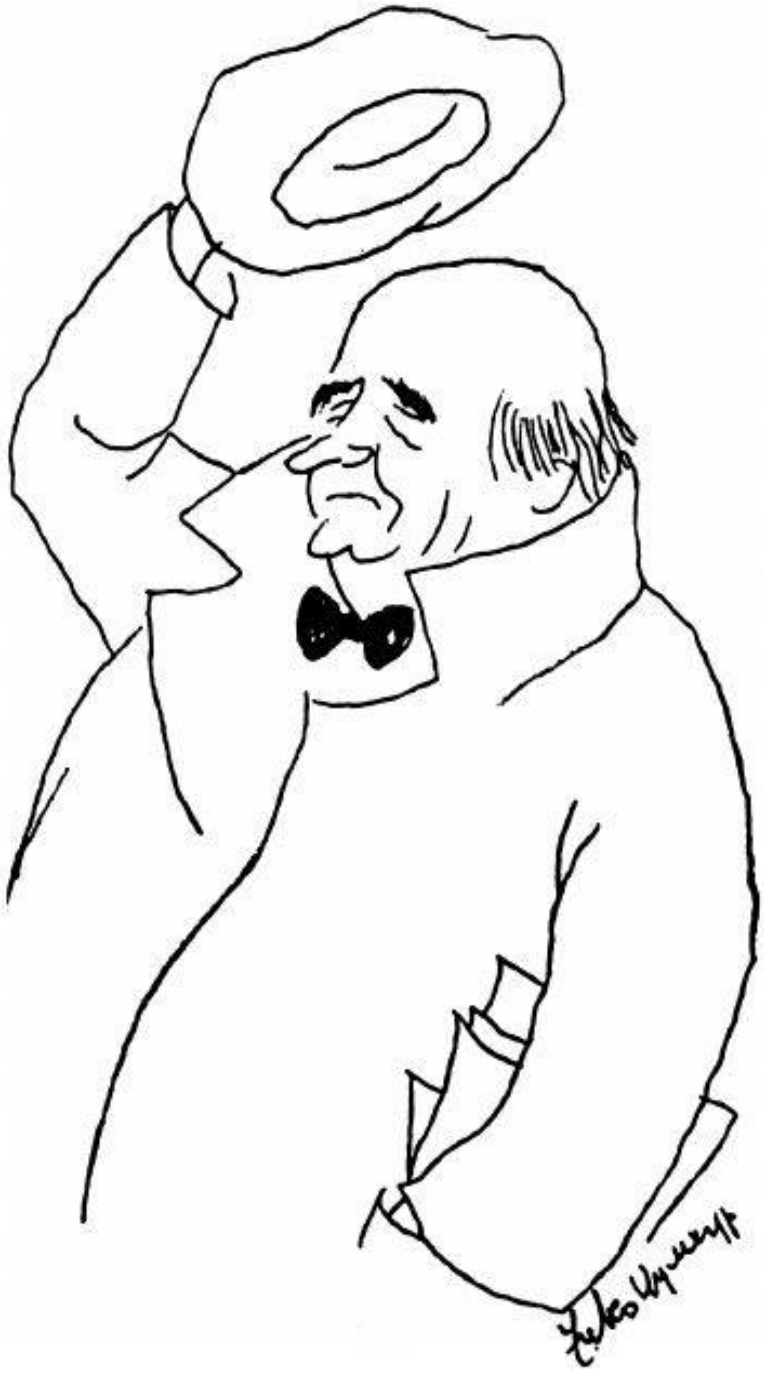

ČOVJEK SA PLAVOM PELERINOM

Prije pola vijeka dogodilo se nešto što je imalo presudnog uticaja u mome životu.

Bilo je to ljeto i ja sam sa svojim roditeljima bio u Konjicu kod svoje tetke Fatme.

Igrao sam se sa ostalom djecom na pazaru pored Neretve. Tu smo se najčešće igrali pošto je bilo dosta prostora kad nije pazarni dan. Pazarni dan je i tada, a i danas, bio petkom. Tada bi pazar preplavili seljaci iz okoline Konjica sa svojom robom koju su i tada najviše prodavali petkom.

Usred igre se meni pogled prikova za jednog veoma neobičnog čovjeka, kakvog dotle nisam vidio u životu.

Svi ljudi koje sam viđao, bili su obučeni ili u građanska, ili u seljačka odijela. Na glavi su nosili ili šešir, ili fes, ili saruk, ili šubaru, ili šajkaču. Odijelo je bilo ili varoško, ili seosko sa fermenom, čakširama i pasom. Na nogama ili cipele, ili opanke, ili nešto slično – ni cipele, ni opanke, nego bosonogi.

Taj čovjek koga sam ugledao prije pola vijeka, nije ni po čemu bio nalik na nešto što sam dotle vidio u Konjicu, i u Sarajevu, i u Beogradu, i u Mostaru.

Na glavi je imao kapu koja nije bila ni šešir, ni kačket, ni fes, ni šubara, nego nešto sasvim na svoju ruku i za mene i moje drugove dotle neviđeno. Ne znam ni kako bih vam je opisao. Najbolje da je nacrtam, onako po sjećanju, pa vi pogodite na šta je nalik.

Oko vrata vezao je malu crvenu maramu i na sebi je imao veliku plavu pelerinu dugu do zemlje. Pelerina je kaput, u stvari ogrtač bez rukava. Tada sam prvi put vidio kaput bez rukava!

Na nogama je imao neke čudne sandale koje su se sastojale od dva tanka kaišića što su pridržavala đon.

Vodio je sa sobom malog, mršavog konjića koji je vukao dvokolicu punu platna, ramova i svakojakih četkica i boja.

Hodao je polako i dostojanstveno kao kakav car iz dječijih priča koje mi je pripovijedala moja tetka Fatma.

Bio je mršav i visok. Imao je orlovski nos i plave ili smeđe brkove.

Mi smo se odmah počeli okupljati oko njega piljeći radoznalo u neobičnog stranca, ali on na nas nije obraćao pažnju.

Hodao je tamo-amo po pazaru kao da nešto traži i nikako ne može da nađe.

Najzad se zaustavio na jednom mjestu odakle se najbolje vidjela stara konjička kamena ćuprija, koje odavna više nema.

Konjića sa dvokolicom privezao je za jedan orah i počeo je da izvlači sa kola svoje stvari. Izvukao je nekakve letve čudno sastavljene, u stvari slikarske nogare, ili štafelaj kako to neki slikari vole da kažu.

Na nogare je postavio razapeto platno, a iz velike kutije izvadio je mnogo tuba sa bojama. Tube je počeo da cijedi na jednu okruglu daščicu i da ih četkicom miješa i razmazuje.

Mi smo stajali kao ukopani i gledali tog čudnog čarobnjaka pred nama.

On je počeo brzo da crta i da slika po razapetom platnu i začas smo počeli da prepoznajemo našu staru i dragu konjićku ćupriju, bistru Neretvu, vrbe na obali i minare male džamije. Onda veliko plavo nebo i dva rumena mala oblaka.

Činilo nam se da je slika nastala u jednom dahu, za jedan trenutak. Nismo ni osjetili kako vrijeme prolazi.

To je bio za mene prvi slikar koga sam u svome životu vidio. To je, u stvari, bio tada za mene pravi, pravi čarobnjak koji pravi nešto što niko drugi na svijetu ne zna da uradi da napravi nešto što pred sobom vidi, i to onako kako je istinito i kako to svi mi vidimo.

Zapalio je svoju dugačku lulu, povlačio je dimove i dugo, dugo gledao svoju sliku svaki čas naginjući glavu čas na jednu, čas na drugu stranu. Na nas nije obraćao pažnju, bio se sav unio u svoje djelo.

Kada se sit nagledao, počeo je da skuplja svoje stvari, da ih slaže na svoju malu dvokolicu i da odvezuje svoga konjića i dvokolicu putem prema Boračkom jezeru.

Mi smo dugo išli za njim, pratili ga sve do zadnjih konjičkih kuća na samoj Tuščici. On se izgubio na velikoj okuci i sam, produžio put. Poslednji put smo ga vidjeli kada je razapeo svoj veliki bijeli suncobran.

Dugo smo mi djeca, a sigurno i odrasli, pričali o tome čudnome čovjeku što zna da uslika sve što vidi i to isto onako kao što se vidi.

Sutradan moj otac za ručkom reče mojoj majci da je na Boračko jezero došao da slika Lazar Drljača, poznati slikar koji je slikarsku umjetnost učio u dalekoj Evropi.

Ja ushićeno rekoh mojim roditeljima da sam ga vidio kako slika na pazaru i da ja više neću da budem ni odžačar ni mašinovođa, ni stražar – nego slikar.

Tako je počelo!

Akademski slikar Lazar Drejača slika na konjičkom pazaru Staru ćupriju, a mi djeca ga gledamo i svojim očima ne vjerujemo da čovjek umije tako nešto da napravi

Zako Чумхур
pisac, živopisac
televizac

SLIKAR U PLANINI

Slikar Lazar Drljača otišao je sa svojim konjićem i dvokolicom punom slikarskih platna i četaka sa pazara u Konjicu na Boračko jezero, a mi konjička djeca, dugo smo govorili o tom neobičnom čovjeku, u stvari o čarobnjaku koji bez po muke umije da naslika sve što oko sebe vidi.

Niko od nas dotle nije ni vidio umjetničku sliku slikanu uljanim bojama. Bilo je to za nas djecu, pa bogami i za tolike odrasle, pravi doživljaj i istinsko čudo. Umjetničkih reprodukcija onda nije ni bilo, niti je iko živ i znao šta su to umjetničke reprodukcije. Danas i svako dijete zna da su te umjetničke reprodukcije, u stvari knjige u kojima su slike poznatih slikara i kipara koje se inače nalaze i čuvaju po poznatim muzejima, galerijama i zbirkama u Evropi, Americi, Africi i na ostalim kontinentima. Danas su skoro sva djeca, pogotovu u gradovima vidjela makar jednu takvu knjigu, ako nigdje drugdje, onda u izlogu neke knjižare.

Nije prošla ni sedmica dana, a konjičkim sokacima pojavio se opet slikar Lazar Drljača na veliko zadovoljstvo nas djece.

Opet je vodio svoga konjića i svoju malu dvokolicu.

Boračko jezero je i tada bilo isto toliko daleko od Konjica kao i danas, ali nije bilo kolskog puta, pa se moglo ići samo uskim puteljkom pješice, ili na konju. Ni sada mi nije jasno kako je dvokolica, ma koliko mala mogla proći tim puteljkom.

Moji mali prijatelji Zlatan i Dževdo prvi su ga primijetili još u konjičkoj mahali Zlatrgovini i odmah poletjeli da sve nas obavijeste o dolasku čudnog umjetnika. Doletjeli su uzdihani i uzbuđeni da od nas uzmu – muštuluk.

Uskoro se za slikarevom dvokolicom stvorila prava pravcata povorka od djevojčica i dječaka.

Slikaru Drljači to nije ništa smetalo. On je dostojanstveno koračao pred svojom dvokolicom kao pravi čovjek koji ide za svojim poslom i u svojim mislima.

Prošao je Gornjom mahalom preko pazara, na kome se nije zaustavljao, i otišao pravo u konjičku čaršiju na lijevoj obali Neretve.

U čaršiji je privezao konjića sa malom dvokolicom za jedan gradski fenjer i izašao da pazari po konjičkim malim dućanima.

Mi nismo mogli ulaziti u dućane, bilo nas je mnogo dječurlije, ali smo pogađali na izlazu šta je mogao kupiti u kojem dućanu. Bilo je tada u konjičkoj čaršiji još mnogo ćepenaka, to jest sasvim otvorenih dućana, pa smo i sa ceste vidjeli slikara kako kupuje robu.

Slikar je kupovao razne namirnice: šećer, so, brašno, povrće i voće. I trgovci koji su ga opsluživali, gledali su sa čuđenjem tu neobičnu mušteriju obučenu sasvim drugačije od ostalih ljudi koje su dotad sretali u svome dućanu, ili na konjičkim sokacima.

Kada je završio kupovinu, svratio je na kafu u kafanu kod moga rođaka Abdulaha Džumhura, tu pored same stare kamene ćuprije, a onda je odvezao svoga konjića i sa dvokolicom punom namirnica krenuo nazad. Mi opet za njim.

Sada se zaustavio pored velike Tećijske džamije, dugo je zagledao, odmjeravao i posmatrao neprekidno se primičući i odmičući.

Kada je najzad, izabrao položaj, uzeo je iz dvokolice mali slikarski tronožac i iz svoje velike torbe osrednji blok papira za crtanje.

Veoma hitro i spretno počeo je da crta veliku konjičku džamiju u Gornjoj mahali. Mi smo uživali kako pred našim očima tako brzo i toliko tačno nastaje kube, vrata, prozori i visoka munara. Onda obala Neretve, piješće i dvije kuće u Konjičkom polju. Ovoga puta nije uzimao boje, bio je to crtež olovkom, ali tako dobar i vjeran da mi se činilo da na crtežu vidim i boje kojih na papiru nije bilo.

Uskoro sam otišao iz Konjica i više ga nisam viđao. Nisam ga vidio punih dvadeset godina, možda i više.

Čuo sam kako su mu vukovi pojeli konjića i kako je zauvjek ostao da živi i da slika predjele oko jezera kao pravi pustinjak. Lovio je ribu i hranio se veoma skromno, izbjegavajući da jede meso.

Seljaci oko jezera veoma su ga voljeli i stvarno poštovali. Bili su zadovoljni i sretni što među njima živi jedan izuzetan čovjek, velikog

dara i obrazovanja. On, koji se školovao u velikoj i dalekoj Evropi, čovjek koji je živio i u Minhenu, i u Beču, i u Londonu, umjetnik koji je govorio strane jezike i odlično poznavao povijest umjetnosti i sve velike muzeje, pozorište i biblioteke, eto, opredijelio se za život u planini, među običnim i neukim, ali divnim i poštenim brđanima.

Ličio mi je pomalo na Robinzona Krusoa (u našoj Hercegovini) koji je u krošnji jednog velikog drveta napravio svoj čardak u kome od pokućstva nije ništa bilo.

Naslikao je dvije meni dobro poznate i divne slike: „Bogorodicu sa kukuruzom“ i „Kopernika“, sliku koju nikada nije uspio da sasvim završi.

Sretao sam se sa njim na Boračkom jezeru koje se sasvim izmijenilo i veoma je malo ličilo na onu divljinu u koju je on bio prije toliko godina došao.

I tijelo njegovo ostalo je zauvijek na jednoj uzvisici nad jezerom.

Usamljeni grob na kome jedino piše: Lazar Drljača.

Ako vas nekada nanese put na Boračko jezero, potražite to usamljeno mjesto. Ono se nalazi u dvorištu Šantićeve vile, u selu Borcima.

U toj vili proveo je svoje staračke dane, u jednom sobičku u koji nikoga nije puštao, sam i osoben.

Slikar Lazo Drljača vozi svoja mala kola iz sela Baraka prema Konjicu. Pola priče, pola Šaren daje..

Čini mi se da kasnije dodao i treći, sasvim mali točak na svoja kola

Мостар
Дрљача слика
једнога сељака
Муслимана на пазар-
ни дан.

SJEĆANJA NA MOŠU PIJADU

Gotovo da i nema većeg grada u našoj zemlji u kome nema ulice koja nosi ime Moše Pijade.

U našoj zemlji ima i mnogo škola i gimnazija koje nose ime ovoga velikog revolucionara, državnika, slikara, zakonodavca i novinara. Kada sam u Beogradu, skoro da i nema dana kada ne prođem ulicom Moše Pijade.

To je lijepa ulica koja prolazi od Trga Marksa i Engelsa i dopire do Makedonske ulice svojim zapadnim krajem.

Ulica Moše Pijade je u najužem centru našeg glavnog grada.

Volim da prolazim ulicom toga dragoga čovjeka koga sam lično poznavao, poštovao i mnogo volio.

Pokojnog Pijadu sretao sam u njegovom ateljeu, u stanu, na svečanim prijemima povodom državnih praznika i njegovoj kancelariji u Skupštini Jugoslavije.

Kad god prolazim tom ulicom beogradskog centra, ma koliko se žurio, sjetim se jednog od tih dragih susreta.

Nikada, međutim, nisam toliko mislio na toga čovjeka, kao ljetos kada sam bio u Ohridu, u Makedoniji, i skoro svakodnevno i tu, u gradu na obali čarobnog jezera, opet prolazio ulicom koja nosi ime Moše Pijade. Ulica Moše Pijade, isključivo za pješake, jedna je od najprometnijih u ohridskoj čaršiji. Ova ulica vodi do restorana „Letnica“ i ohridskog pristaništa. Ovdje se nalaze prodavnice ohridskih bisera, suvenira, kujundžijskih izrađevina, poslastičarnice sa orijentalnim ohridskim specijalitetima, kao i brojne prodavnice industrijskih i prehrambenih proizvoda.

Na početku ulice Moše Pijade, odmah do raskrsnice kod ćinara, veoma velikog i starog drveta, nad brojnim prodavnicama dominira veliko kube Alipašine džamije. Ovaj spomenik islamske arhitekture i istočnjačkog neimarstva potiče iz XVI vijeka. Sagrađen je kao zadužbina beogradskog vezira Alipaše.

U ovom divnom makedonskom gradu na obali Ohridskog jezera između balkanskih i prvog svjetskog rata bio je profesor, akademski slikar i minhenski đak Moša Pjjade.

Kao mlad čovjek i veliki rodoljub on je među prvima pohitao da se prihvati posla u novoosnovanoj ohridskoj gimnaziji.

Iz Minhena, na čijoj je čuvenoj slikarskoj akademiji bio jedan od najdarovitijih studenata, po završetku školovanja došao je u Beograd, tad još orijentalnu palanku, da uskoro nastavi svoje putovanje još dublje na jug, sve do tada male varošice Ohrida i njegove gimnazije. Trebalo je zaista iznad svega voljeti svoj narod pa napustiti veliki grad Minhen, tada još centar svjetske umjetnosti, i doći na tada veoma zaostao Balkan, gdje su se školovani umjetnici mogli na prste izbrojati. Nije bilo ni galerija, ni koncertnih dvorana, ni opere, ni filharmonije.

Dok šetam njegovom ulicom u Ohridu, ili stojim pred ohridskom gimnazijom – pred očima mi izlazi taj dragi čovjek, veoma niskog rasta, krhkog tijela, sa naočarima na nosu. Sigurno je stanovao u nekoj nakrivljenoj potleušici kakvih i danas još ima u gradu, i hranio se u nekoj aščinici ili narodnoj kuhinji...

S kim je, vjerovatno ni s kim, mogao da razgovara o umjetnosti, o slikarstvu i književnosti u zaostalom gradiću punom ćepenaka, ribara i zanatlija?!

S kim je provodio dane i duge gluhe palanačke balkanske noći u kojima su svitanja tako i toliko kasnila?!

Gdje li je našao iole pristojnu i svijetlu odaju u kojoj bi mogao da razapne svoja platna i da slika svoje slike?!

A, ipak, izdržao je i ustrajao.

Volio je svoj poziv i svoj narod!

To je, čini mi se, jedini i pravi odgovor na ova pitanja.

Živeći, radeći u školi i slikajući u slobodnim časovima u ovom gradu na bistrom i čarobnom jezeru, mladi umjetnik Moša Pijade je zapisao:

„Sa mojih prozora preko bašte u proljetnom cvatu vidim večito mladu lepotu jezera, ali se moj pogled okreće jednom po jednom

komadu staroga hrama koji se vidi između varoških udžerica. Jer, ma koliko da je savršena do neshvatljivosti već i ta mlada lepota koja oku pruža nove draži, više volim da svoj pogled upravim prema drevnoj crkvi Svete Sofije, remek-delu vizantijskog neimarstva na makedonskom tlu“.

Kada je izbio prvi svjetski rat, Moša Pijade se među prvim javlja u dobrovoljce srpske vojske, ali je zbog slabog zdravlja odbijen. Pričao mi je kako se mučio i teško živio pod njemačkom okupacijom Srbije.

Poslije rata dolaze godine revolucionarnog rada novinara Pijade, pa duga i teška robija koju ovaj mladi buntovnik pretvara u komunistički univerzitet i zajedno sa Rodoljubom Čolakovićem prevodi Marksov „Kapital“.

Onda revolucija i stvaranje naših prvih zakona još dok je rat trajao. U oslobođenoj zemlji, sve do svoje smrti, Pijade je bio neumorni radnik i naš najveći zakonodavac.

I smrt ga je zatekla na državnim poslovima u Parizu, iznenada.

Želio je još mnogo da uradi za svoju zemlju, koju je toliko volio, koju je stvarao.

Bio je junak socijalističkog rada.

Zaista je bio veliki junak, junačina socijalističkog rada!

Stare kuće u Ohridu. Možda je u nekoj baš ovakvoj stanovao mladi profesor crtanja Pijade

TAJ TIHI, POVUČENI USAMLJENIK

Andrića znam od najmanjih nogu, od valjda četvrte svoje godine. Znate, u Beograd je poslije prvog svjetskog rata došla i grupa Bosanaca i Hercegovaca, a među njima bili su i Andrić, i moj otac, i mnogi drugi. Stanovali smo u Jevremovoj ulici, a ona je u ono vrijeme imala jake elemente balkanske palanke. Jedna grupa Bosanaca i Hercegovaca skupljala se na akšamluk, na rakiju i meze u našoj kući. Živo se sjećam dr Tugomira Alaupovića, Pere Slijepčevića, Vasila Popovića, Hasana Repca i, naravno Ive Andrića, koji je uvijek donosio po čokoladu i bombone, a o praznicima i poneku igračku. Jedan od razloga njihovog dolaska je i zato što je moja majka Vasvija, Vasvihanuma ili majka Asa, kako je zove unuka i svo njeno društvo, bila vješta u spravljanju bosanskih specijaliteta, raznih mezetluka.

Jednom je pričao kako je svjesno proveo najteže dane bombardovanja u Beogradu, u svojoj podstanarskoj odaji, u Prizrenskoj ulici. Samo je, kaže, prvog dana, uzbuđen i uplašen od piska sirena, istrčao iz kuće i zaputio se za nepreglednom kolonom naroda, koji je bježao prema Malom Mokrom Lugu. Idući tako u toj gomili osvrnuo se oko sebe i primijetio da ljudi vode sa sobom svoje onemoćale roditelje i rođake. Kaže, pogledao sam sam sebe od glave do pete i vidim da ja sam spasavam sebe i svoj „iberciger“... Bilo ga je, veli, sramota i više nikad nije, ni u danima najžešćih uzbuna i bombardovanja, napustio svoj dom. Inače, za vrijeme rata, kad nije bilo uzbune, najradije je provodio vrijeme na Kalemegdanu i po uličicama Dorćola, u šetnjama sa Markom Ristićem, sa Dušanom Matićem.

A poslije oslobođenja, pričao mi je, ponudili su mu komforan stan, svu udobnost, ali on je to uporno odbijao držeći se svog sobička u Partizanskoj – u njemu je, sjećam se, pored minijaturnog stola, poda pokrivenog bosanskim ćilimom bila stara garnitura konjičkih peškuna (bosanski rezbareni stočić). A od ukrasnih predmeta tu se nalazila jedna porculanska minijatura koju je izuzetno volio – bio je to Omer-paša Latas, kako sjedi u fotelji, sa silnim ordenjem na prstima. To je,

govorio mi je Ivo, našao negdje, čini mi se u nekoj evropskoj antikvarnici, i od te minijature ni kasnije se nije rastajao. Sjećam se, u tom stanu u Prizrenskoj, imao je na policama brdo ispisanih svezaka, a i na pisaćem stolu, pored notesa, teftera i različitih papira bile su nekolike olovke i mala školska guma za brisanje. Pričao mi je kako prije nego što „pređe“ da pravi literaturu vrlo brižljivo bilježi mnoge pojave, utiske i zapažanja u te svoje sveske. Tako, na primjer, kada se razboli, kada dobije bolove u stomaku, on pomno bilježi reakciju svoga organizma. Jer, kaže, kako bi istinito pošteno u svojoj prozi opisao trovanje nekog paše u Travniku ili Sarajevu...

Zaista je to bila isposnička, studentska soba – sa koferima u uglu...

Prije nešto više od dvije decenije ja sam boravio već tri mjeseca u Istambulu, kad odnekud saznah da u Carigrad dolazi Ivo Andrić. Ne sjećam se više kako sam saznao dan njegovog dolaska – strpljivo i dugo sam čekao voz koji je kasnio na željezničkoj stanici „Sirkedži“. Najzad, iz spavaćih kola izlazi i glavom i bradom Andrić. Prišao sam mu, dugo smo se rukovali, i tada sam mu rekao:

– Sramota, u Istambul dolazi najveći turski pisac svih vremena, a niko ga ne dočekuje na stanici, osim mene...

To mu se veoma dopalo i kasnije bi u društvu imao običaj da kaže:

– Sjećaš se, Zuko, kad si ti mene nazvao najvećim turskim piscem svih vremena...?

Možda mu se to dopalo što ga je na neki način podsjećalo na ono „Fra Ivan-beg“, kako ga je Isidora Sekulić zvala. U Istambulu smo tada proveli nekoliko nezaboravnih dana. Bilo je lijepo vrijeme i Andrić mi je govorio, u tim, šetnjama po starom Stambolu, da će umrijeti i da se neće moći opredijeliti koji je najljepši grad na svijetu – Lisabon ili Istambul?

Vozili smo se bijelim lađama po Zlatnom rogu i Bosforu i posmatrao sam ga kako pažljivo i pomno odabire. Jedanput, kad samo prolazili pored obale Tophane (starih topovskih šupa), Andrić mi reče:

– Sada znam, sigurno mi je priviđenje šapnulo da je na ovom mjestu morala biti Prokleta avlija...

Inače, osjećao je posebno poštovanje prema velikom reformatoru Turske Kemalu Ataturku – znao je brojne detalje iz njegovog života. Godine 1957. putovao sam po Istoku i pisao reportaže. Kad sam se vratio, Andrić priča da je redovno čitao sve moje tekstove, da je uživao čitajući ih, neke i po dva-tri puta naglas. Bilo mi je prijatno što mi je govorio.

A uskoro, poslije te njegove priče, sarajevska „Svjetlost“ mi je ponudila da sačinim knjigu sa tog puta. Ljudi iz tog preduzeća su mi rekli da su čuli kako je Andrić te reportaže hvalio i predložili su mi da ga upitam – da napiše predgovor. Ja se, međutim, nisam odmah usudio da ga priupitam. I tako, sretnem ga jednog dana u bašti Kluba književnika i smognem hrabrosti da mu kažem taj predlog, a on veli:

– Donesite mi rukopis da ga još jednom pročitam, pa ću videti...

Nije prošlo ni dva-tri dana, pozva me da dođem i u koverti mi preda tekst predgovora za knjigu putopisa „Nekrolog jednoj čaršiji“. Tada mi je rekao dobro se sjećam tih njegovih riječi, da je to prvi i jedini put u njegovom životu da nekome piše predgovor. Bio je kaže, često i moljen i opsjedan od raznih prijatelja – pisaca i na različite načine im je odolijevao.

Eto, to je za mene bio jedan od najsrećnijih trenutaka u životu.

NEUHVATLJIVI ANDRIĆEV LIK

Posljednji put bio sam s Andrićem u junu mjesecu 1974. godine. Iz Mostara su mi poslali automobil u Herceg Novi – rekli su mi da me Ivo pozdravlja, da je u Mostaru i da bi svakako želio da me vidi. Eto, tako smo tom prilikom zajedno obišli nama draga mjesta u Hercegovini – Stolac, Mogorjelo, Radimlju, vrelo Bune, Počitelj... Da, kad sam došao, odmah mi je saopštio svoju želju da ilustrujem njegove tekstove inspirisane hercegovačkim podnebljem, i da napravim njegov portret za knjigu (koju će u jesen 1974. godine objaviti Književna komuna u Mostaru, „Na kamenu u Počitelju“).

Tako smo nekoliko dana bili od jutra do poodmaklih večernjih časova zajedno. Šetali smo, ručavali, večeravali, pili kafu i vodili beskonačne razgovore. Ja sam ga neprekidno posmatrao i tegobno se spremao da mu „sročim“ portret. Bio je to za mene veoma težak zadatak. Jer, i pored svih karakterističnih crta njegova lika, stalno mi je „izmicao“, bio mi je neuhvatljiv. I opet je, kao nekad, otišla u koš hrpa papira dok nije došlo do pravog nadahnuća i rođenja linije Andrićevog profila.

Tada, u Mostaru, mnogo smo razgovarali, a priče smo nastavili u Počitelju, Stocu, Mogorjelu... Da, u Mogorjelu, među čempresima, u toj antičkoj tišini, Andrić je kao i uvijek, bio spreman na svaku uslugu ljudima. Recimo, u čuvarskoj kućici ležala je jedna starica, za koju su nam rekli da ima sto tri godine – zvala se Ana i došla je ovdje kao mlada, lijepa žena sa svojim mužem kada su počela arheološka iskopavanja i konzerviranje nekropole. Kasnije je muž umro, a ona, skoro nepomična i skoro potpuno slijepa, živi život kako mora. Andrić se spremno odazvao molbi njenih potomaka i ušao je u njen sobičak, na kome je ležala sama smrt. Kada su joj rekli da je u njenoj sobi Ivo Andrić, dugo je ćutala, a onda ja kao u polusnu rekla: „Čula sam ja za njega, on je dobio neku veliku nagradu...“

U Stocu, u Begovini, u staroj kući hercegovačkog vezira Ali-paše Rizvanbegovića pričao je da je primjer Bonaparte izazvao mnoge male feudalce na Balkanu da krenu putem malih balkanskih Bonaparti ili

nekakvih malih prosvjećenih tirana. Za njega je to bilo i sa Osman-pašom Ogluom u Vidinu, i sa Milošem Obrenovićem u Srbiji, i sa Ali-pašom Janjinskim u Rumeliji, i sa Ali-pašom Rizvanbegovićem u Hercegovini. Smatrao je da su to bili energični, ali veoma lukavi ljudi od kojih su mnogi, i pored svoje okrutnosti učinili dosta za napredak i prosvijećenost svoga kraja.

Ulazeći u prostranu odaju u kući Ali-paše Rizvanbegovića, Andrić je, poput starih Muslimana, skinuo cipele, da ne bi, kako kaže, prašnjavom obućom gazio po tepisima. U dvorištu je, potom ispod starih narova, koje je u Stolac u Hercegovinu donio Ali-paša sa nekog svog dalekog putovanja, da kažem, vrlo sadržajno ćutao i gledao u domaći ribnjak pun srebrnih pastrmki-potočara...

U Stocu nam je pričao kako je za vrijeme svog poslanikovanja u Berlinu, imao dobrog prijatelja turskog poslanika, čini mi se da se zvao Gerede, s kojim je često šetao, odlazio na večere po berlinskim restoranima. Pred sam odlazak iz Berlina, Gerede mu se na Andrićevo zaprepaštenje obratio na našem arhaičnom jeziku: „Gospodine Andriću, veli, mi smo zemljaci... Ja sam potomak Ali-paše Rizvanbegovića iz Hercegovine...“

U Mostaru mi je skrenuo pažnju na grob u Karađoz džamiji. Veli, to je bio jedan od Rizvanbegovića koji je stekao titulu paše i koji je umro neposredno po austrougarskoj okupaciji. Nova vlast je željela da preminulom dostojanstveniku otomanske imperije oda sve dužne počasti i njegova sahrana je bio prvi slučaj u istoriji Bosne i Hercegovine da na jednom muslimanskom pogrebu, što je bilo nezamislivo, svira austrougarska vojna muzika i da se pojavi odred oficira i vojnika pod oružjem da oda poštu pokojniku...

Andrić je umjereno jeo i pio. Uz ručak, popio bi čašicu rakije „loze“ i čašu vina za vrijeme ručka. Poslije toga bi popio natenane i meraklijski crnu kafu i popušio bi samo jednu cigaretu. Tada je pričao da je, dok je bio mlađi, volio da u toku dana popuši dvije-tri „havane“, zbog njihovog izuzetnog kvaliteta i mirisa.

U časovima odmora, tada u Mostaru, čitao je Getea. Pričao je da će i umrijeti ali da neće protumačiti kako je taj veliki pisac, gospodin

i vajmarski ministar, koji u principu prilikom susreta nikome nije pružao svoju ruku već ju je držao na leđima, morao biti zaprepašćen kada su u njegov salon ušla dva Balkanca – jedan sa glomaznom drvenom nogom, u izlizanom redengotu, čudovišno velikih brkova, sa turskim crvenim fesom na glavi i austrijskim ordenom na prsima; i jedan potpuno „izluđeni“ poeta, nekontrolisanih gestova – Vuk Stefanović Karadžić i Sima Milutinović Sarajlija. Ne znam, veli Andrić, kako se to čudo moglo dogoditi da Gete priđe i pruži im ruku? Da, a Gete je, znajući za njihov dolazak, imao na stolu „Srpske narodne pjesme“ koje je Vuk upravo bio objavio. A Vuka je Andrić smatrao najvećim i najzaslužnijim piscem našeg jezika...

Nekoliko puta mi je Andrić govorio da nikada neće prežaliti što nije pisao pod pseudonimom. Govorio je:

„Bio bih mnogo slobodniji i bio bih, možda, i bolji pisac. To prokleto lično ime i prezime u mnogim stvarima me je obavezivalo i ograničavalo...

I prilikom našeg posljednjeg susreta u stanu, za ručkom, uz čašicu lozovače, ponovo je o tome govorio i pominjao Travena, kao sudbinu pisca kome od srca zavidi.

Andrić nije volio da se portretiše na platnu i uljem i da, kako kaže, sebe gleda iz bogatog, zlatnog rama. Smatrao je da je crtež mnogo bolji i upotrebljiviji, jer odlazi u knjige, i u štampu.

Još dok je stanovao u Prizrenskoj ulici, Andrić, taj tihi, povučeni usamljenik, izrazio je vrlo određenu želju da ga nacrtam. Ja sam nekoliko puta dolazio, on je strpljivo pozirao – ja sam cijepao papire i nikad nisam bio dovoljno zadovoljan. Na kraju, njemu se jedan portret dopao i zadržao ga je kod sebe. Čini mi se da sam ga kasnije vidio u nekim novinama, u nekoj knjizi, valjda.

Jednog sunčanog popodneva, na kamenu u Počitelju, naše zajedno provedene sedamdeset četvrte, Andrić je ugledao svoj lik na mom crtaćem papiru. Neobično mu se dopao. Dugo je gledao u tanko izvučene linije, kao da se ogledao u bistrom planinskom jezeru.

Andrić je zapalio cigaru, drugu tog dana, i pozvao me na crnu tursku kafu.

KAO DA JE BAŠ MENE ČEKAO

Prvi put sam za ime Alekse Šantića čuo u četvrtom razredu osnovne škole u Beogradu. U čitankama je bila jako lijepa pjesma koju sam naučio napamet, dobro je recitovao i sa njom istupio na školskoj svečanosti prilikom završetka školske godine. Tako sam je dobro recitovao da je publika – đački roditelji, nastavnici i naši gosti – srdačno aplaudirala i pozdravila moj napor – uspjeh koji sam toga prijepodneva postigao.

I docnije u svim čitankama bila je poneka odabrana Šantićeva pjesma.

Kad sam završio ondašnji prvi razred gimnazije, otac mi je kupio dvadeset knjiga naših pisaca veoma lijepo i ukusno ukoričenih. Na jednoj knjizi pisalo je: Aleksa Šantić – PJESME. Tada sam, čini mi se i vidio pjesnikov lik prvi put u životu. Na slici je bilo blago lice čovjeka krupnih crnih očiju kao u sokola i bijelih opuštenih brkova ispod oronulog nosa.

I u svakoj drugoj knjizi bila je slika njenog pisca, ali nekako sam najviše volio da u ruke uzimam knjigu sa slikom Alekse Šantića.

Uskoro sam odlučio da pokušam da ga i sam prema toj fotografiji nacrtam. Nekoliko puta sam ga crtao dok nisam uspio da ga vjerno sa fotografije prenesem na papir. Pošto sam bio jedan od najboljih crtača u svom razredu, pa i u školi, na kraju školske godine moj profesor crtanja Živko Stojisavljević izložio je toga moga Šantića na svečanoj izložbi povodom svečanosti na završetku školske godine.

Bio sam već veliki dječak kada sam jednoga ljeta, boraveći kod svojih rođaka u Mostaru, izrazio želju svojim domaćinima da me povedu i da mi pokažu grob pjesnika koji je ispjevao: „Ostajte ovdje“, „Pretprazničko veče“, „Eminu“, „Veče na školju“ i tolike druge pjesme koje sam često čitao i mnoge znao naizust.

Ubrao sam nekoliko ruža mojih rođaka i sa tim ružama popeo se do groba u kome je sahranjen veliki pjesnik. Iznenadila me skromnost, ali i ljepota te kamene grobnice na kojoj je bila ista ona slika kao i na

knjizi koju sam dobio od svoga oca. I mnogo kasnije kada bih odlazio u svoje dnevne šetnje po Kalemegdanu, na samom ulazu u ovaj lijepi i veliki park s desne strane, čekalo me je poprsje pjesnikovo u bronzi.

I kad bih šetao uz Neretvu u Mostaru, opet bi me čekao Šantić, opet od bronze i sa štapom u ruci. Tu, u neposrednoj blizini kuće, u kojoj je živio i pjevao, uvijek bi mi ličio na čovjeka koji stoji i čeka mene da zajedno polako krenemo niz Neretvu.

Ove jeseni bio sam u Somboru. Iz Sombora sam napravio izlet do obližnjeg sela i poljoprivrednog dobra koje nosi ime Alekse Šantića. I tu sam ga zatekao pred školom kako sjedi na jednoj klupi kao umorni putnik koji je došao baš pred školu da tu predahne i da se odmori.

I najzad, eto, imao sam čast i veliko zadovoljstvo da mu baš ja, u gradu u kome je napisao svoju pjesmu „Boka“, Herceg-Novom, otkrijem spomenik i održim govor pred mnoštvom naroda koji je došao da vidi njegov lik na tihom trgu kod Sahat-kule. Govor sam počeo ovako:

Cijenjeni i dobrodošli, naši gosti,

Dragi moji Novljani,

Prvo ću vam reći: na današnji dan 2. februara, daleke 1924. godine, prije ravno pedeset i pet ljeta, na Luci u Mostaru preminuo je pjesnik bratstva, sloge, behara i ljubavi Aleksa Šantić.

Umro je prije više od pola vijeka, a eto, i danas živi u našim srcima, u našim sjećanjima, na našim usnama.

Poslije više od pola stoljeća došao je ponovo u naš Novi, u grad koji je volio i pohodio, došao je u Bela vistu po kojoj je nekoć šetao na kojoj je seirio, došao je da vječno ostane među nama i tu, ovdje pored mora u našoj dragoj Boki, kojoj je pjevao i kojoj je klicao.

Na našim ulicama, na našim pijacama, po našim perivojima, od Topole do Savine, među nama žive u vječnoj bronzi i Njegoš, i Ivo Andrić, i Simo Matavulj, i Marko Car, a evo i našeg Alekse.

Veliki pjesnici žive dok živi i jezik na kojem su pjevali.

Dobro nam došao, Aleksa!

Njegoš je među nama da nas uči čojstvu i junaštvu, Andrić mudrosti i strpljenju, Matavulj lijepom i ljudskom pripovijedanju, Marko Car da nas podstiče na učenje, Šantić ljubavi prema ljudima, braći i domovini.

Dobro nam došao, Aleksa!

Znam: više si za života volio sreću u malom krugu, nego slavu u velikom!

Dočekao si obrnuto!

Znam: u mladosti bio si bogat i apolonovski lijep i nisi razumijevao mržnju prostaka, ni zavist fukare.

Znam: tvoj stas bio je najljepše stablo u ljudskoj šumi.

U svojoj maloj sredini, znam: bio si njezin Alkibijad i njezin Bajron.

Strahovao si od velikih gradova, od velikih ljudi i od velikih riječi i to je zapisano.

Hvala ti, meštre Marijane Kockoviću, što nam u naš grad dovede i našem malom gradu od srca dariva, pokloni Aleksin lik od mjedi da ostane među nama na crnogorskom kamenu.

U ime svih Novljana, hvala ti!

Znam: da će ljudski taj naš život, ovaj naš grad biti ako u njemu ima što više podsjednika na poeziju, na jedno više osjećanje života i svijeta.

Divno je što će građane i njihove goste, bar nekada kad se šetaju, predvoditi pjesnici.

Neka ljepota uljepšava ne samo čovjeka, već i sokak kojim on hodi, kao i grad u kome on živi, park i stazu kojom se on šeta.

Neka građane, bar nekada kad se šetaju, predvode pjesnici.

Dragi stanovnici Staroga grada, sada ste dobili najboljeg komšiju.

Dobro nam došao, dragi Hercegovče!

PJESNIK IZ SOMBORA

Među gradovima naše zemlje Sombor je jedan od onih koji ponajviše volim.

U Somboru se rodio pjesnik i veliki pripovjedač Veljko Petrović koga sam imao sreću i čast da lično poznajem, čak da budemo i dobri prijatelji.

U Somboru se rodio i u Somboru je sahranjen naš veliki muzičar i pisac prve srpske opere Petar Konjović.

U Somboru je galerija slika velikog vojvođanskog slikara Milana Konjovića moga dobrog prijatelja.

U Somboru, u Somboru „ah, u tem Somboru“ Vojvodini, preparandija kako se nekada zvala, u kojoj su učili i Jovan Dučić, Isidora Sekulić i Veljko Čabrinović.

U Somboru, u Somboru „ah, u tem Somboru“ ima divnih stvari, mnogo divnih stvari. Na primjer: lijepih, starih kuća, prostranih gradskih trgova, dugačkih drvoreda, ribljih restorana i romantičnih šetnji u dobrim starim fijakerima kao u Sarajevu na Vrelu Bosne.

Ipak, ono što me je najviše odvuklo u grad Sombor, to je moje dugogodišnje prijateljstvo sa pjesnikom i pripovjedačem Veljkom Petrovićem.

Veljka Petrovića sam upoznao još u svome djetinjstvu u Beogradu.

Veljko je bio prijatelj mojih roditelja i često je svraćao u našu kuću u Jevremovoj ulici broj jedanaest.

Bio je to čovjek izuzetne muške ljepote, visok i prav kao kakav čempres kraj mora. Hodao je odmjerenim koracima kao da se uvijek šeta po kakvom mirisnom perivoju. Pokreti njegovih ruku bili su široki i čisti. Bio je uvijek lijepo i uredno obučen. Bio je čovjek za kojim bi se ljudi na ulici okretali i govorili: „Bože, kako je ono naočit čovjek! Kao da je utekao načas iz kakve junačke narodne pjesme!“

Kasnije, mnogo kasnije, kada sam i ja postao slikar i nekakav pisac bilo mi je veliko zadovoljstvo da posjećujem ovoga našeg velikog pjesnika i pripovjedača, a posebna čast što sam nastavio prijateljstvo mojih roditelja sa čika Veljkom, kako sam ga uvijek zvao.

Posjećivao sam ga u njegovom domu, sastajali bi se u Klubu književnika, šetali po Kalemegdanu, pravili izlete na Avalu, ili pili kafu u upravničkoj kancelariji u Narodnom muzeju u Beogradu, na Trgu Republike.

Nikada u svome životu nisam sreo čovjeka koji je umio toliko lijepo da priča, ne samo da priča, ne samo da pjeva i piše.

Oko stola za kojim bi on sjedio u kafani, okupljali su se ljudi kao na kakvu predstavu, kao na kakvu svečanost, na praznik.

Umio je i o najmanjim, najobičnijim, i na oko beznačajnim, stvarima tako lijepo, tečno i veoma zanimljivo da govori da bi ga ljudi mogli danima i noćima netremice gledati i slušati. Te priče bile su pune nevjerovatno oštrih i pronicljivih zapažanja, uočavanja, duhovitosti i prije svega pune lijepih narodnih, naših pravih izvornih riječi.

Dok je govorio, čini mi se, stalno je mislio koju će riječ upotrijebiti. Njemu nije bilo ni najmanje svejedno kakvim će riječima ispričati neki događaj, svoju uspomenu, svoj doživljaj. Morale su to biti prave, birane riječi našega maternjeg jezika koji je on toliko volio, poštovao, obožavao.

Volio sam svaku njegovu priču, ali, ipak, najdraže su mi bile njegove uspomene iz Sarajeva u kome je živio i radio desetih godina ovog vijeka. Pričao je sa ljubavlju i sočno o jednom šeheru u kome je on, Vojvođanin, provodio sretne dane svoje mladosti omađijan ljepotom sarajevskih sokaka kao da je u svom rodnom Somboru.

Možda je baš u gradu na Miljacki sreo onu ženu kojoj je pjevao:

„O, zašto smo se zašto smo se sreli
na mrtvoj stazi opora venjenja,
pod mutnim nebom maćiskog jesenja?

O, zašto smo se pogledali, je li?
O, zašt’ se nismo mimoišli, draga,
ko do dve lađe nasred okeana,
što crnih jedri, i s dva mrtva kana
plove i minu u magli, bez traga...“

Mladi pjesnik Veljko Petrović šeta po jednoj mahali šeher Sarajeva.
Veljko je volio Bosnu i često mi je o Bosni pričao. Pričao je sa zanosom!

DOK IZ NEBESA LIJU KIŠE

Ja već sedam godina živim u Herceg-Novom, ali i često putujem u druge krajeve i gradove naše zemlje i u inozemstvo.

Kada se vama javljam iz Herceg-Novog, onda to činim prije podne, iz restorana staroga hotela „Boke“, koji je sagrađen prije skoro sedam decenija kao jedan od prvih velikih i modernih hotela na čitavom našem južnom Jadranu. Prije hotela „Boke“ jedan preduzimljivi Madžar podigao je prvi hotel u Zeleniki blizu Novoga, ali to odavna više nije javni objekat, nego je dom i odmaralište bosanske i hercegovačke djece.

Ja živim u onome lijepom i zelenom kraju Novoga koji se zove Savina, po manastiru koji nosi ime Svetoga Save. Stanujem u jednoj lijepoj, čistoj, ali skromnoj sobi, ali mi je nekako udobnije i ljepše da sve svoje poslove obavljam u sali restorana hotela „Boke“, koja je prije podne gotovo pusta i za koju me vežu mnoge uspomene iz mojih davnih đačkih dana. Tako sebi ponekad ličim na našega velikog pisca Branislava Nušića, koji je u Beogradu imao svoj veliki stan, a kasnije i lijepu vilu, ali je sve svoje stvari napisao u kancelariji knjižare svoga prijatelja u Knez-Mihailovoj ulici.

I ja imam prijatelja knjižara u Herceg-Novom, zove se Marko Marković, veoma mi je drag i često svraćam u njegovu knjižaru da vidim nove knjige, časopise i da s njima porazgovaram uz šolju dobre crne kafe, ali nekako mi je zgodnije i da pišem i da crtam u restoranu hotela „Boke“.

Svako jutro poranim pa skoro uvijek istim putem uz stepenište blizu stare česme još iz turskog vakta i zemana, preko trga Belaviste i ispod drvene sahat-kule dođem na gradsku „pijacu“ i Njegoševom ulicom dođem do bujnog parka starog hotela punog svakojakog mediteranskog bilja i rastinja.

Kada god zakoračim na Belavistu, okrenem pogled prema jednoj staroj jednokatnoj kući na trgu iza crkve u kojoj je nekada davno bila kafana „Mornar“. U njoj je sjedio, pisao i veselio se naš veliki pisac

Simo Matavulj koji je pod kraj prošlog vijeka (tačnije 1874. godine) bio nastavnik naše pomorske škole i tu ostao sedam godina (tačnije sve do 1881. godine).

Tada je, za boravka u Novom, Matavulj zapisao: „Iako nijesam mario za učiteljski zanat, a ono sam djecu uvijek ljubio i vjerovao tvrdo da je prosvjeta lijek ukupnom zlu ljudskome“.

Prema tome, pored Nušića, koji je pisao u knjižari svoga prijatelja u Knez-Mihajlovoj ulici, koji se, čini mi se, zvao Rajković, i Matavulja koji je radio u kafani „Mornar“ na Belavisti, evo i moje skromne malenkosti koja bar po nečemu makar i tako, podsjeća na naše velikane, po tome što svoje pisanje i crtanje obavlja u – restoranu.

Sada vam moram priznati i jednu svoju veliku krivicu koju sam tek sada pod stare svoje dane ispravio, tek ovdje u drevnom gradu Hercega Stjepana. I ja sam poput mnogih vas, u gimnaziji, u kojoj se učilo djelo Sime Matavulja, toga pisca nekako olako shvatio, pa sam zabušavao, površno pročitavao njegove stranice, a najčešće molio vrijedne drugove iz razreda da mi ukratko ispričaju o čemu se radi u pojedinim njegovim pričama da bih kako tako nešto umio da svojim profesorima srpskohrvatskog jezika odgovorim i zaradim nasušnu prolaznu ocjenu. U tim godinama moje mladosti ja sam mnogo čitao, ali su me zanimali drugi, tada moderni i napredni pisci koje je štampao i izdavao beogradski „Nolit“.

To je, svakako, bilo i lijepo i dobro i uticalo je na stvaranje moje ličnosti, ali tada nisam ni slutio da ću, toliko godina poslije svoje srednje škole kao, ako baš hoćete, već poznat pisac i slikar, ovdje u Herceg-Novom morati da nadoknadim ono što sam u svojim đačkim danima propustio.

Sve se plaća!

Za dugih kišnih sedmica, kada iz nebesa liju kiše kao iz rukava, što nije nikakvo čudo, pošto je Novi u neposrednoj blizini Krivošija i Crkvica, mjesta sa najviše vodenog taloga u Evropi (samo da vas podsjetim na nešto što vi svakako znate!), uzeo sam poslije toliko i toliko godina u ruke cjelokupna djela Sime Matavulja i sa velikim zadovoljstvom i pravim uživanjem pročitao, makar pomalo i dockan,

temeljito sve ono što je ovaj naš veliki primorac Šibenčanin, Novljanin, Cetinjanin, Zaječarac, Beograđanin, Zagrepčanin, Novosađanin, – Jugosloven napisao.

I, zaista nisam se pokajao.

Matavulj je rođeni veliki pripovjedač koji je toliko godina poslije smrti zanimljiv i prisutan i pored toga što su događaji i ljudi i prilike odavna prošli i već pripadaju povjesti. Mislim da je to zbog divnoga blagog humora kojim je natopljena sva njegova proza. Događaji, prilike i ljudi prolaze, ali humor sa kojim su oni slikani i opisivani ostaje. Taj Matavuljev humor približava nam taj svijet koga odavno više nema i te ljude koji ostaju i dalje da žive samo na papiru i stranicama knjiga i taj njegov humor čini aktuelnim događaje sa kojima mi bez Matavulja više ne bismo imali nikakve veze niti bi nas zanimali.

Mislim da je danas i da će ubuduće biti isti takav slučaj sa djelom našeg velikog savremenika i pisca Branka Ćopića.

I mnogi i mnogi njegovi junaci, Ćopićeve šaljivdžije i veseljaci, zabavljaće i proučavati na vedar, ljudski način mnoge naraštaje koji će tek doći i na pravi, privlačan način pričati o vremenu u kome mi živimo.

ЬИЖАРЯ
U zgradi Srpske akademije nauka na donjem kraju glavne beogradske ulice bila je čuvena Cvijanovićeva knjižara
Mnogi prijatelji i naučnici sam sam to pričaju već stogodišnjeg Stanimirova Nušića, tako, ide da piše u knjižari mnoga prijateljstva. Kao dijete i dok osnovne škole u Beogradu mnogo sam ga viđao često u Knez Mihailovoj ulici i dobro ga sam bio.
Knjižar Cvijanović bio je prijatelj mnogih naših velikih pisaca Andrića, Rakića, Crnjanskog, Pekića, Jina Ristića, Arsenijevića i tolikih drugih
Yuko Cvijanović
pisac i ilustrator

SA HAMZOM HUMOM U POČITELJU

Mnoge poznate pisce i slikare sam sretao često i na raznim stranama, ali najčešće ih pamtim po jednom susretu, po jednom mjestu ili u jednom gradu.

Sa pjesnikom Oskarom Davičom sreo sam se bezbroj puta, na nekim skupovima, ulici, u nekoj kući u Beogradu, u Mostaru, Trebinju, ali i dan danas kada pomislim na Oskara Daviča, ili kad čitam njegove stihove, ili njegovu prozu, uvijek mi pred oči izlazi onaj Davičo koga sam davno, vrlo davno sretao u velikoj i bogatoj rimskoj ulici Veneto.

Od tih susreta prošle su tri decenije, ali uzalud kad god se pomene pjesnik Oskar Davičo, pred mojim očima se pojavi onaj lik sa rimske ulice.

Takav je slučaj i sa našim velikim bosanskim piscem Hamzom Humom.

Uvijek drag gost

Pjesnika Hamzu Humu upoznao sam još kao dijete.

Humo je bio prijatelj mojih roditelja i često je navraćao u našu kuću u Beograd. Volio je da priča sa mojim ocem i da proba neku đakoniju moje dobre majke. Tada su u našu kuću u Beogradu svraćali mnogi Bosanci i Hercegovci koji su živjeli i radili u Beogradu, ili odlazili u prijestonicu da neki posao obave. Pjesnik Hamza Humo tada je živio u Beogradu.

Poslije sam ga u životu sretao vrlo često i u Sarajevu, i u Mostaru, i u mome Konjicu, pa opet u Beogradu i to u mome stanu kao dragog gosta koji je opet navraćao da posjeti moju porodicu i u razgovorima sa mojom majkom pomene uspomene iz onog starog Beograda njegove mladosti.

Sve je to lijepo. Bilo je mnogo divnih i srdačnih susreta na različitim mjestima i u različitim gradovima, ali ipak dok pišem ove redove, pred mojim očima je samo onaj Hamza Humo kakvog sam ga vidio, doživio i osjetio u našem starom gradu Počitelju, na Neretvi.

Kao da svaki čovjek za mene ima samo jedno pravo mjesto po kome ga ja pamtim kada ga pominjem i kada ga se sjećam.

Prostrana prednja, takozvana „muška“ avlija velike i lijepe kuće begova Gavrankapetanovića, sada umjetničke kolonije, i u toj avliji pjesnik Hamza Humo.

Sjedi Hamza u bijeloj košulji i tamnim pantalonama na klupi u hladu pod velikim stablom nara, ili šipla, kako se u nas u Hercegovini kaže. Pred njim je džezva kafe i dva fildžana. Hamza je svjež, ispravan i dobro raspoložen. Jutro je tiho i sunčano, ali još svježe i prijatno.

Hamza puni polako i sa vidljivim zadovoljstvom svoju lulu finim, mirišljavim duhanom i čeka mene da siđem na kafu.

Grlimo se i ljubimo se kao da se sto godina nismo vidjeli, iako smo se sinoć rastali i to u sitne sate. I sinoć je bila jedna od onih prijatnih sjedeljki u kojoj je Hamza vodio glavnu riječ. Bilo je priča, šala, uspomena, dosta vina i stihova.

Tako je uvijek bilo u društvu sa pjesnikom Hamzom Humom. Sjećao se svoga djetinjstva i ljetnih dana u svome Cimu kod Mostara, pričao o svome ocu sa poštovanjem i o svojoj majci sa ljubavlju, govorio je o svojim mladićkim studentskim ljubavima, prisjećao se svojih dana u Beču i u Mađarskoj, pominjao je svoje prijatelje slikare, muzičare i pisce iz beogradske Skadarlije i iz sarajevskih kafana. Svaka njegova priča bila je ispričana sa ljubavlju i humorom. Govorio je preko svoje nerazdvojne lule i vadio ju je iz usta samo kada bi se ugasila, ili kada bi u njoj ponestalo duhana.

Iz njegovih priča izrastao je pred nama čitav jedan svijet koji mi nismo poznavali, ali jedan svijet koji je pjesnik obojio svojim bojama, pa je pred nama bio i šareniji, i vedriji, i ljepši. Bio je to divni svijet pjesnika Hamze Hume.

Toga jutra u „muškoj“ avliji stare kuće počiteljskih kapetana begova Gavrankapetanovića, Hamza nije bio pričljiv. Kao da su sve te divne i duhovite pjesnikove priče ostale u sinošnjoj noći. Kao da su se u svitanje rasplinule i iščezle.

Hamza je bio zagledan u ljepoticu Neretvu i u njezine bijele i zelene ade što su se pružale nizvodno sve do Čapljine. Bio je miran, šutljiv, ali zanesen. Kao da mu se ispavane svijetle oči i odmorni duh nisu mogli nagledati zelene vode, zraka, ptica, sahatkule, čempresa, šipaka, minareta i počiteljskih krovova.

Dugo smo toga jutra pili kafu i prijateljski šutili...

I, kao da je taj susret, to jutro, ti trenuci čitava jedna vječnost koja ne prestaje, koja i sada traje, traje, traje...

I, kao da dok pišem ove redove o njemu, on još i sada sjedi u toj mirnoj počiteljskoj avliji puši lulu i govori svoje stihove:

„...Pa ipak kad jednom sklopim oči,
želja će posljednja biti:
Da me se moji drugovi sjete
i da me put juga nose.
Tu niče moje djetinjstvo prvo.
Između draga i vinograda
sve do Mostara brežuljci bježe,
na njima oblaka sjenke leže.“

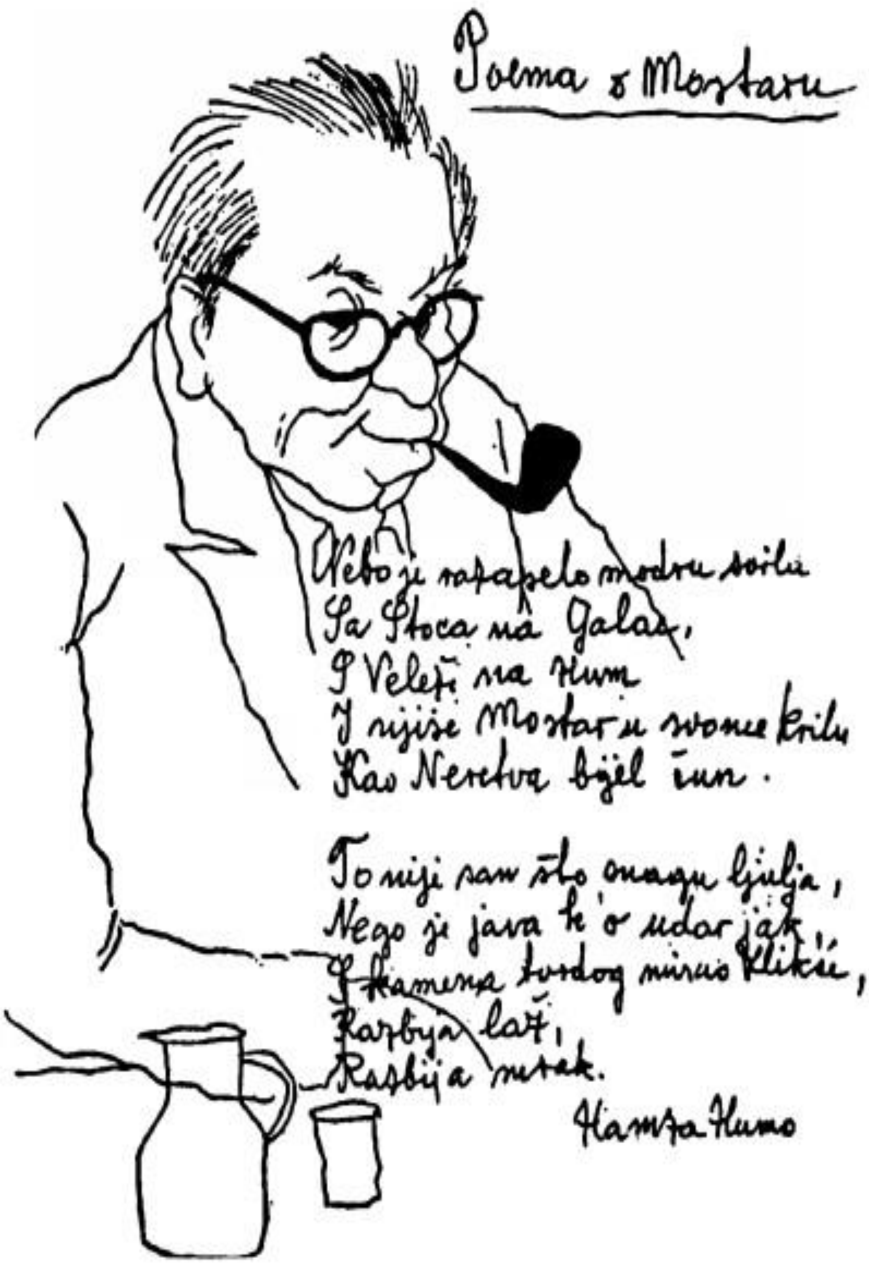
Poema o Mostaru
Nebo je razapelo modru svilu
Sa Stoca na Galac,
S Veleži na Hum
I njiše Mostar u svome krilu
Kao Neretva bijel čun.
To nije san što omagu ljulja,
Nego je java k'o udar jak
S kamena tvrdog mirno kliču,
Razbija laž,
Razbija mrak.
Hamza Humo

HAJ, HAJ ALKALAJ!

Dušan Kostić, Ahmed Hromadžić i ja sastajemo se svakoga prijepodneva na jednoj terasi u Herceg-Novome i sa ljubavlju, poštovanjem i divljenjem govorimo o čovjeku, ljudini i Mostarčini – Niki Milićeviću.

Jutros je o njemu Dušan Kostić rekao: „Nika Milićević bio je povučen i tih čovjek, sadržajan i mudar koji ne otvara lahko svoj dućan, a kad ga otvori tu se pokaže mnoštvo svakojakih i pametnih stvari. Na našim sjedeljkama u sarajevskom hotelu „Evropa“ strujala je i zračila čitava učena i uljuđena Evropa. Imao je uvijek svoj čvrst stav kada je u pitanju književnost, pozorište, umjetnost i društvo, uopšte, stav prema okolini, ljudima i prilikama u kojima je živio...“

„Moje drugovanje sa Nikom Milićevićem bilo je dugo, prijatno i stalno – rekao je Ahmed Hromadžić. Od našeg prvog susreta u Jajcu u ratnoj redakciji „Oslobođenja“ u kojoj sam ja počinjao i učio da pišem, pored moga zemljaka Skendera Kulenovića, Nika je bio najbolji učitelj i kritičar mojih tekstova. lako tada nisam bio u prilici da pobliže upoznam Milićevića, odmah je ostavljao utisak snažne ličnosti velikog znanja koja je kasnije iza rata, sticajem okolnosti i našeg drugog i stalnog druženja svoju oplemenjenost i na mene prenosila. Tada sam počinjao i pokušavao da pored ostalih priloga objavljujem i pozorišne kritike. Nikada neću zaboraviti pomoć Nike Milićevića koji je tada bio upravnik sarajevskog pozorišta. Pomogao mi je da shvatim scenu, ne samo radi toga da napišem prikaz predstave, nego i zbog toga da i sam počnem da pišem za pozorište. Kasnije kada sam napisao svoj prvi roman bio je jedan od mojih recenzenata. Kritički je pristupio tekstu, dao mi je mnogo uputstava i primjedaba koje ja, tada mlad pisac nisam mogao prihvatiti. Danas bih sve to sigurno prihvatio.“

„Imao je zaista puno takta u dodiru sa ljudima, dostojanstva i kičme, nastavlja Dušan Kostić. I kada se nije slagao sa pokojnim svoje mišljenje izlagao je strpljivo nikada ne omalovažavajući savremenike. Volio je šalu, pošalicu, humor uopšte. Zato mi je bio i toliko drag Branko Ćopić. Ostajem mu vječito zahvalan što mi je pomogao pri

objavljivanju moga romana „Gluva pećina“. Tada smo se i bliže upoznali i sprijateljili.

„Mislim da je samo kritički odnos, jedno vanredno enciklopedisko znanje njega samoga dosta sputavalo i sprečavalo da stavi na papir ono što je tako briljantno umio da kaže – upada Ahmed Hromadžić. Da je neko umio da bilježi njegove misli i duga izlaganja o pojedinim periodima naše i svjetske literature bili bi čitavi tomovi eseja. Govorio je uvijek da će ih i napisati i da sprema debelu knjigu. Ko zna, možda ona na našu radost negdje i postoji. Bio je vrsan prevodilac i prevodio je sa njemačkog, francuskog, engleskog i ruskog jezika. Zahvaljujući njemu mnoge knjige svjetske literature ostale su našim čitaocima. U toj oblasti ostavio je suvereni trag svoga velikog poznavanja literature.“

„Njegov briljantni prijevod romana „Zemlja“, Emila Zole uvijek mi je na pameti – kaže Dušan Kostić. Ja sam ustvari i zavolio Zolu zahvaljujući Nikinom prijevodu. Ko hoće da obogati i osvježi svoj jezik neka čita taj Nikin prijevod.

Prvi put sam vidio Niku Milićevića prije pola vijeka na Boračkom jezeru kraj Konjica, pridružujem se i ja razgovoru. Logorovao je sa svojom ženom Bertom i djecom. Učinio mi se tada kao pravi div, koji je sišao sa planina da se odmara i kupa u modrim jezerskim vodama. Volio sam ga i poštovao ga silno. Od njega sam učio i naučio mnogo. I danas kada mislim i govorim o njemu uvijek ga vidim pored neke vode, na Neretvi, na Buni, na Rami, na Trebišnjici, na Trebižatu, na moru. Posljednji put sam ga slušao kada je sa Skenderom Kulenovićem i Safetom Čišićem iz Mostara došao u Novi. Pili smo vino rumeno i dugo pričali. Hiljade stvari Nika nam je „opričao“ kako je volio da kaže. Slušao sam mudrosti i šale i sjećao se davnih ljetnih dana na obalama Trebižata kada je Nika plivao i ronio kao pravi antički bog planinskih voda i stalno nam na obalu dovikivao: Haj, haj Alkalaj! hej, hej, Hemingvej!

Veliko, mudro čestito i učeno, razigrano dijete!

Elem, nejse! sad bi rekao Nika i odmahnuo rukom i prekinuo naš razgovor.

Nika Milićević volio je da pješači, pa smo često išli u okolinu Sarajeva na izlete. Šeher Sarajevo, ne samo da je čudesan grad, nego ima i okolinu kakve na daleko nema. Na tim našim izletima od Nike sam saznao mnoge stvari koje su mi zauvijek ostale u sjećanju.

Nika je stao i nešto se silno zamislio. Imao je takav običaj.

Много дивних дана и незаборавних ноћи провео сам са драгим и паметним Ником Милићевићем. Друговали смо и у Мостару, његовом родном Мостару, и у шехер Сарајеву, и у Загребу, и у Београду и у Благају, и у Почитељу, и у Љубушком, и још тамо вамо.

У Сарајеву смо сједили у старом хотелу „Пошти", у клубу инжењера и техничара, у Два рибара, и у хотелу „Европи", и у „Истри" и на Игману, и на Требевићу.

KUM NIJE DUGME

Bio sam, čini mi se, učenik trećeg razreda osnovne škole u Beogradu kada je moj otac jednoga dana pozvao na ručak Pjera Križanića.

Na kućnim vratima se toga dana pored moga oca pojavio jedan smeđ čovjek malo poduže kose i lijepoga lika, u crnom odijelu. U ruci je nosio sivi šešir, veoma široka oboda.

Poljubio je ruku mojoj dobroj majci i odmah joj zahvalio što ga je pozvala na ručak i naročito što je za objed spremila bosanski lonac koji on veoma voli.

Mojoj dobroj majci predao je kiticu mirisnih ljubičica, a meni i mome mlađem bratu po jednu veliku čokoladu „Nestle“.

Ja i moj mlađi brat ručali smo u kuhinji da ne smetamo našem gostu i mojim roditeljima, pa i ne znam šta su razgovarali za vrijeme toga davnoga ručka u našem skromnom, ali veoma gostoljubivom domu.

Kada je polazio iz naše kuće, prilikom oproštaja, slikar, karikaturista i likovni kritičar, što će reći čovjek, koji ocjenjuje i u štampi ili časopisima piše o slikarskim i kiparskim izložbama, poljubio je i mene i moga mlađeg brata.

Godinama nisam viđao toga vedroga čovjeka koji je bio gost na bosanskom loncu u domu mojih roditelja u Beogradu.

Jednoga dana, kada sam bio u gimnaziji u Sarajevu, gdje smo prešli sa majkom poslije prerane očeve smrti, u naš sarajevski stan na Obali došao je jedan stari gospodin bijele brade i sa polucilindrom na glavi. Takvi šeširi se odavno ne nose, pa mnogi i ne znaju kako su oni izgledali. Uostalom, pogledajte na ovom crtežu, pa ćete saznati, makar približno.

Taj stari čovjek sa sijedom bradom bio je profesor Mirko Popović, direktor Druge beogradske gimnazije u koju sam ja nekada išao, i prijatelj moga oca i majke.

On mi je poklonio knjigu punu karikatura koje je uradio Pjer Križanić i koja je nosila naslov „Kuku Todore“. Čuo je, kaže, kako ja volim da crtam, pa mi je kupio baš tu knjigu punu divnih crteža da se ugledam na velikog majstora karikature i crteža.

Kasnije, kada sam počeo da redovno čitam dnevnu štampu, u „Politici“ sam nailazio na karikature Pjera Križanića, i to na prvoj strani lista.

Odmah po oslobođenju Beograda ponovo sam na Kalemegdanu, pred umjetničkim paviljonom gdje se održavaju slikarske i vajarske izložbe, sreo Pjera Križanića, i to u partizanskoj uniformi. Upravo je došao sa otoka Visa, gdje je bio na službi pri Vrhovnom štabu.

Nije mi se mnogo promijenio, samo je sada njegova duga kosa bila još duža, i više nije bila smeđa, nego sijeda pod nakrivljenom titovkom na glavi.

Od toga susreta na Kalemegdanu počela je naša iskrena ljubav i međusobno poštovanje. Ja sam se ponašao kao njegov đak, koji ima još mnogo da uči od svoga učitelja, a on, veliki i plemeniti Pjer, kao nesebični učitelj koji hoće što više znanja da prenese na svoga đaka.

U stvari, od toga dana počelo je jedno druženje i prijateljstvo koje nije prestajalo dvije decenije – sve do njegove smrti.

Pričao mi je o svojoj rodnoj Glini, o svome teškom djetinjstvu punom oskudica kada je uz knjigu u ruci čuvao ovce i pomagao svojim roditeljima u poljskim radovima. Govorio mi je kako se rodio na početku posljednje decenije prošlog vijeka, kako se mučio dok je učio Obrtničku školu u Zagrebu, u kome je kasnije i nastavio svoje likovne studije. Slušao sam od njega kako je počeo da radi u humorističkom listu „Koprive“ u kome je bio i glavni urednik, i kako je imao mnogo neprilika sa starim austrougarskim vlastima, i kako je najzad dospio i u zatvor kao neprijatelj ugnjetavanja, tiranije i neravnopravnosti naroda u toj staroj carevini i kraljevini.

Otprilike iste godine kada sam se ja rodio, prešao je iz Zagreba u Beograd i nastavio da se bavi karikaturom kao ubojitim oružjem protiv

svake zloupotrebe, nasilja i lopovluka vlasti stare Jugoslavije, njezinih ministara, žandara, gulikoža i svakojakih lopova.

Nisam tada ni slutio da ću još i za njegova života i po njegovoj vlastitoj želji doći da radim u dnevnik „Politiku“ i da poput njega već trideset godina i ja objavljujem svoje karikature na prvoj strani u svakom nedjeljnom broju.

Bio mi je i kum na vjenčanju i često mi je govorio u šali:

– Kum nije dugme!

Bio je rijetko pravedan, pošten, čvrst, darovit, veseo, i nadasve duhovit čovjek.

Bio je to, zaista, ozbiljan čovjek, ali ne namrgođen i strog, nego ozbiljan čovjek, koji je volio vedrinu, šalu i smijeh.

Bio je divan i drag moj kum.

Veliki jugoslavenski karikaturista i slikar Pjer Križanić. Pjer je bio jugoslavenski Domije. Domije je bio slavni francuski karikaturista.

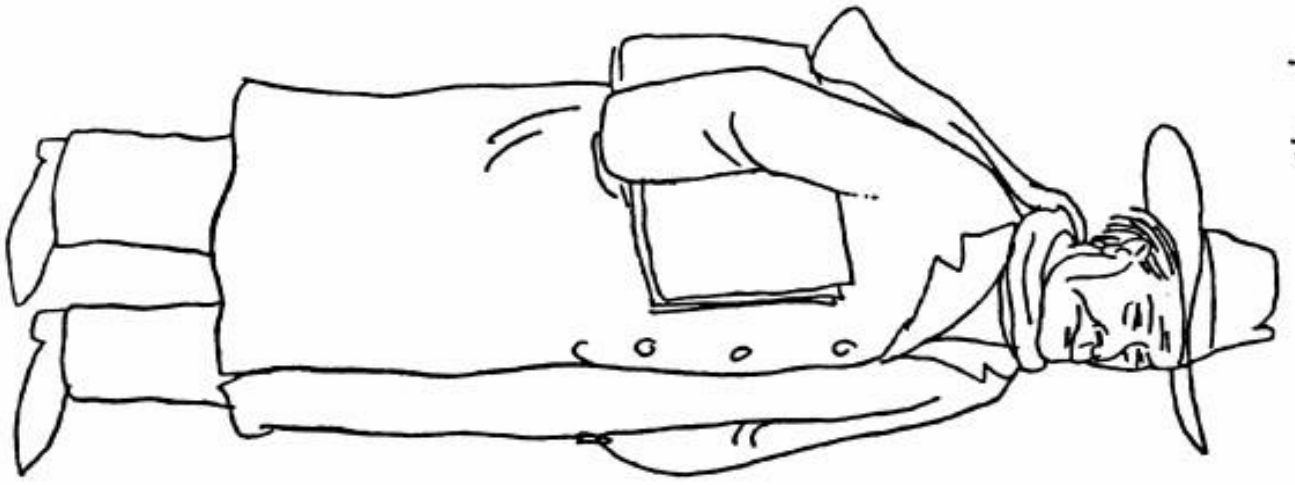

Najveća nagrada za karikaturu u Jugoslaviji je nagrada "Pjer"

NEUSTRAŠIVI MORSKI VUK

Životopis neustrašivog gusara, najvećeg pirata Sredozemlja, velikog sultanovog admirala i potonjeg mudrog državnika Hajrudina Barbarose bio je, otprilike, ovakav:

Rodio se u malom naselju Mitileni, u porodici siromašnog grnčara, 1474. godine i prvo je dobio ime Hizir.

U znak priznanja za podvige i zasluge sultan Sulejman Veličanstveni dodijelio mu je novo ime Hajrudin, uz junačku titulu – Guzi, što znači: Pobjednik, neustrašivi, silni.

Od malih dana bavio se gusarenjem po Egejskom moru.

U početku šesnaestog stoljeća priključuje se starijem bratu Oruču u Tunisu.

Dobivši od tuniskog sultana otok Jerbu, poduzima svoje velike piratske poduhvate i zapodijeva borbe sa Španjolcima u zapadnom Sredozemlju.

Kasnije odlazi sa svojim bratom Oručem na poziv alžirskog emira Selima u plodni Alžir, odakle protjeruje silnu špansku pomorsku armadu, ubijaju emira i postaju gospodari alžirske blagoslovene zemlje.

U borbi sa španjolcima, neustrašivim i boju vičnim junacima, gine stariji brat Oruč, a Hajrudin predaje na dar burskom sultanu Selimu Prvome Alžir, u kome ga svojom carskom milošću sultan postavlja za svoga namjesnika – bejberbeja.

Dobija kao carski namjesnik sve više novih ratnih lađa i od sultana Selima i od njegovog nasljednika Sulejmana Veličanstvenog i postepeno širi svoju vladavinu na susjedni Tunis, koji kao veličanstveni novi rubin ugrađuje u krunu kuće Osmanlija.

Tek tada je ovaj neustrašivi morski vuk i pirat počeo svoju veliku i dugu borbu sa hrišćanskim carevima i kraljevima.

Ni silni car Karlo Peti nije to gusarenje mogao suzbiti.

Sultan Sulejman Veličanstveni imenuje ovoga gusara crvene duge brade 1536. godine glavnim zapovjednikom turske ratne mornarice, postavlja ga za admirala – kapudanbašu ili kapudaideriju, te on sa jakim ratnim brodovima zameće kavgu sa hrišćanima, pljačka obale i ometa plovidbu i sigurnost po čitavom Sredozemnom moru.

Tako je Hajrudin Barbarosa redom napadao otoke na Sredozemlju, odvlačio cijelo pučanstvo i ropstvo, pustošio Jonske otoke, tukao u zaljevu Aota hrišćansku flotu kojom je zapovjedao slavni admiral Andrea Dorija.

Ratne lađe Hajrudina Barbarose dopirale su čak do Nice i u povratku se pohoda pored silnog blaga vodile su u sultanovo zarobljeništvo sedam hiljada robova.

Ovim ratnim pomorskim poduhvatom riđobradog admirala, koji je počeo svoj životni put kao gusar, najviše je bila pogođena Venecija, ali i Španija i papina država, pa je Venecija u njima našla i jaku podršku i saveznika.

Godine 1538. ujedinjena hrišćanska flota, čiji je zapovjednik bio Andrea Dorija, otplovi u punom sjaju i moći u Prevezu, luku u južnom Epiru, da izvrši konačni i sudbonosni napad na tursku flotu, koja je u tom zalivu Amorakija bila usidrena.

U bici kod Prevoze Turci su pobijedili hrišćanske brodove i tada im je nekoliko decenija bila obezbijeđene prevlast u Sredozemlju.

I tako dalje, i tako dalje, i tako redom...

U svojim šetnjama pored morske obale u Herceg-Novom često razmišljam koliko je surovosti, krivokletstva i nezahvalnosti bilo u tim dušama i srcima pomorskih pustolova i razbojnika koji su samo svojom neustrašivom hrabrošću došli do najvećih položaja i privilegija u starim, davno nestalim carevinama.

Ispod starih kula u kojima žive slijepi miševi, poneka sova i gušteri, često mislim kako je sa silnim morskim valima na morsko dno otišla sila tolikih starih carevina i kraljevina i njihove ratne lađe, neustrašivi mornari i kapetani, i gospodstvo, i sjaj, i silna sujeta.

Kada prolazim morskom obalom pored šetača, razmišljam i koliko malo njih i nešto zna o toj prošlosti ovoga mora koje je u stvari i najveći i najljepši zaliv Sredozemnoga mora i kako im to ništa ne smeta.

Ipak sve ove silne gradske zidine, bedemi i kule imaju svoju dugu tugaljivu priču, svoju povijest i ja sam veoma sretan što ponešto od tih priča znam i što ih i vama mogu ispričati.

Barbarozin portret rađen po čuvenim baselskim monografistima

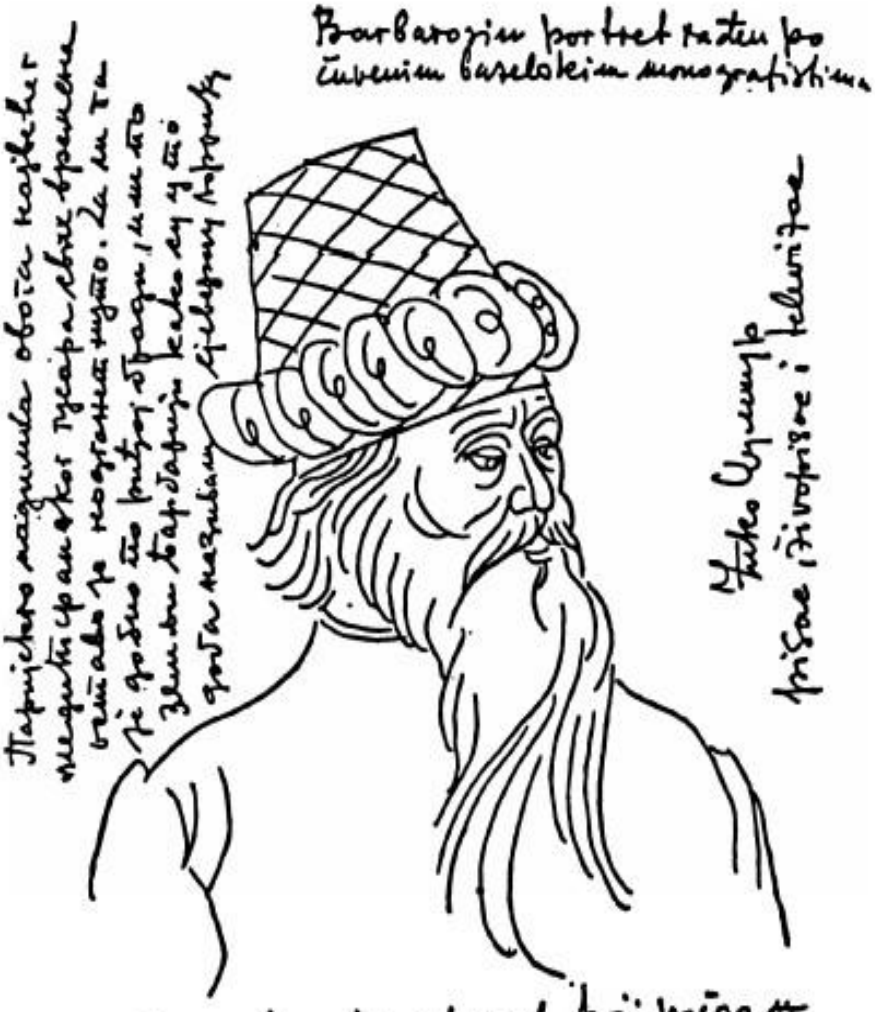

Slavni turski admiral koji počeo u mladosti kao pirat Hajrudin Barbarosa prema nekim izvorima bio hrišćanin-grk koji prešao teponiji sa roditeljima na islam i strahovito napredovao kao i toliki hrišćani u Turskoj.

U VODAMA DVA MORA

Prvi put sam bio u divnom i starom gradu Istanbulu prije ravno dvadeset i pet godina. Davno, zaista davno...

U slobodnim časovima najviše sam volio da satima šetam obalama Bosfora.

Na obalama Bosfora ima mnogo ljupkih naselja punih raskošnih ljetnikovaca, starih parkova, hotela, crkava, džamija, kupališta, pristaništa, poslastičarnica i kafanica. U mnogim poslastičarnicama jeo sam ukusne slatkiše i pio hladne šurupe i limunade i orandžade.

Svraćao bih tada, a i kasnije, kad god bih boravio u Istanbulu, i u kafanice sa velikim terasama nad vodom da popijem pravu, pravcatu tursku kafu (iz prave ruke i na pravom mjestu!) i popušim jedne nargile. Nargile su jedna staklena posuda puna vode kroz koju prolazi hladan duhanski dim. Duhan koji se puši u nargilama zove se bumbećija i puši se kroz jednu dugačku cijev. Ja volim da pušim nargile, i ako se mnogi Evropljani toga užasavaju.

Za ljetnih žega odlazio sam i na kupališta na Bosforu. Na Bosforu se čovjek istovremeno kupa i u vodama Mramornog i u vodama Crnog mora. Vode Bosfora su veoma brze i opasne za kupanje, naročito za slabije plivače i pune svakojake ribe. One su kao neko veliko riblje šetalište po kome ribe iz Mramornog mora idu u vode Crnog mora da vide kako se tamo živi i ima li više i bolje hrane i obratno.

Svojim šetnjama Bosforom uvijek sam prolazio kroz ubavo naselje Bešiktaš, na samoj obali moreuza.

U Bešiktašu su, možda, najljepše i najbogatije prodavnice voća i povrća na svijetu.

Ali, u Bešiktašu je i grob, u stvari trube, najvećeg i najslavnijeg gusara Sredozemnog mora i Sredozemlja, uopšte.

U sjenovitom i lijepom vrtu ispred veoma bogatog Muzeja turske mornarice je i veliki spomenik slavnom gusaru, neustrašivom admiralu (kapudanbaši) i mudrom državniku Hajrudinu Barbarosi.

Na granitnom postolju po kome su ispisane sure iz Kurana stoji ogromna bronzana figura bradatog čovjeka u dugoj haljini i sa velikim turbanom na glavi. U jednoj ruci Hajrudin Barbarosa drži veliki pištolj, a u drugoj savijenu pomorsku kartu. Sa njegove lijeve i desne strane su dva njegova mornara sa isukanim jataganima u ruci.

Tada sam veoma malo i veoma nejasno znao nešto o tome čovjeku koji je veoma mlad počeo gusarenje na moru i bio strah i trepet za sve trgovačke lađe koje su plovile morem, da bi kasnije kao iskusan ratnik i moreplovac dobio poziv od samog turskog sultana da stane na čelo carske mornarice i osvaja zemlje i gradove za vladara u Stambolu i njima mudro i razborito upravlja kao carski namjesnik.

Prošle su godine i godine i mnogo je vode proteklo Bosforom dok se ja nisam nastanio u Herceg-Novom.

Sada opet godinama u slobodnim časovima šetam. obalama Jadranskog mora, divnim šetalištem ispod drevnih kula i zidina nad strmim obalama.

Već godinama znam mnogo više i podrobnije o životu i sudbini toga čovjeka i pomorca, gusara i carskog admirala i državnika Hajrudina Barbarose.

Bivši najčuveniji i najzloglasniji gusar čitavog Sredozemlja kao admiral sultanove mornarice osvojio je i priključio turskom carstvu 1539. godine grad Herceg-Novi koji je do te godine bio u rukama Španaca, odnosno kastiljanskih vitezova.

U svojim šetnjama pored morske obale često zamišljam kakve su to krvave borbe bile, kolika je tu krv prolivena kada su se sudarili neustrašivi morski vukovi sa lađa riđobradog admirala sa hrabrim kastiljonskim vitezovima u zidinama i kulama grada Herceg-Novoga.

Koliko su to krvave bitke bile i danas nam svjedoči naziv velike kule u Herceg-Novome. Ta kula se zove Kanli kula – Krvava kula.

U toku borbe za grad kula je nekoliko puta prelazila iz ruke španskih branilaca u ruke turskih napadača, da bi uskoro iz turskih ruku prelazila opet Špancima, dok najzad u moru krvi nije ostala u rukama Turaka čitavih niz decenija.

Pored Herceg-Novog Barbarosa je u tome svome pohodu zauzeo i Risan, ali nije došao do Kotora.

Ostalo je zabilježeno i upamćeno da je ovaj bivši gusar, neustrašivi morski pirat prema zarobljenicima i stanovništvu postupao veoma humano.

Ćuko Džumhur
Mala džamija i turbe (grobnica) u kome je sahranjen slavni moreplovac i rabnik Hajrudin Barbarosa. Crtano po sjećanju.

DIVNO OSJEĆANJE – NISMO SAMI!

Bio sam u Palermu, starom i divnom gradu na Siciliji, kada sam čuo strašnu vijest o katastrofalnom zemljotresu koji je toga jutra pogodio Crnogorsko primorje.

Nisam vjerovao svojim vlastitim ušima.

Zar je moguće da su toliki stari i vrijedni spomenici kulture pretvoreni u prah i pepeo?

Putujući bijelim svijetom bio sam se već pomalo umorio i jedva sam čekao da se vratim u Boku, u Herceg-Novi, u grad na obalama najljepšeg mora koje sam ikada vidio u svome životu i na svojim putovanjima.

Već sam vidio sebe kako svakog jutra odlazim sam uskim gradskim sokacima do restorana lijepog i svijetlog hotela „Boke“, poručujem jutarnju crnu kafu i počinjem u tišini da pišem i da crtam.

Crna vijest koja je doprla do mene čak u Palermu na Siciliji glasno i jasno je javljala kako su strme i uske ulice sada pune ruševina i kako su mnogi hoteli na Crnogorskom primorju uništeni zemljotresom – među njima i moj dragi stari hotel „Boka“.

Sutradan smo rano ujutro napustili Palermo, putovali čitavo prije podne do luke Mesine iz koje smo se brodom prebacili na tlo Kalabrije.

Napustio sam obale Tirenskog mora, putovao pored žala Jonskoga mora i došao na italijansku obalu Jadrana, u lijepi grad Bari.

Mislio sam da se iz Barija brodom prebacim na našu obalu u luku Bar.

Opet jedna tužna vijest!

Luka u Baru je uništena i brodovi više ne prevoze putnike ni robu preko Jadrana tim putem.

Treba putovati dalje na sjever čak do grada Ankone i tamo pokušati.

U Ankoni je zaista bio usidren italijanski bijeli i lijepi brod „Apia“ i on me je preko mora Jadranskoga prevezao do Dubrovnika. Putovao sam cijelu noć i čitavo prije podne...

Pregled pasoša, carina...

U kasnim popodnevnim satima bio sam na domaku dragoga grada koji sam napustio prije dva i po mjeseca raspjevanog i veselog pod zracima februarskog sunca.

Sada mu prilazim sa strahom i zebnjom u srcu.

I, da vidite čuda!

Prvi moj utisak je da grad stoji i da se ništa strašno nije desilo. Prije svega, još u Dubrovniku na pristaništu sam, na svoju veliku radost, saznao da u Novome nema ljudskih žrtava. Znači: svi su moji prijatelji i poznanici živi i zdravi, šta hoćeš više!

Tek sutradan, kada sam pošao u šetnju po gradu, vidio sam šta se dogodilo na licu mjesta i u utrobi naše primorske ljepotice.

Stari grad, koji mi je najdraži, doživio je prave strahote. Stare kuće, koje su vijekovima odolijevale svakojakim nedaćama i napastima, za samo nekoliko sekundi ostale su bez krovova i sa teško popucalim zidovima. Opasno je sada i prolaziti pored njih pošto su se nakrivile i naherile na sve strane.

Siroti stanovnici Staroga grada smjestili su se u šatore i spasavaju ostatke svoga često sasvim uništenog pokućstva ispod ruševina. Prizor je još žalosniji jer kiša lije kao iz kabla. Na sve strane je vlaga i voda prodire u šatore...

Svijet je strahovito uplašen i svako mi priča o svome doživljavanju straha za vrijeme zemljotresa. Ako ih je prvi zemljotres u ranim jutarnjim časovima iznenadio i uplašio, drugi popodnevni ih je u pravom smislu riječi izbezumio.

Ipak, svi se tješimo i razumno svakog časa ponavljamo: neka je živa glava, a sve ostalo ćemo nadoknaditi! Izgradićemo još ljepši grad nego što je bio. Sa svih strana stižu ohrabrenja i pomoć. Čitava naša jugoslovenska zajednica pokazala je saučešće i spremnost da nam pomogne i da Crnoj Gori omogući da što brže i uspješnije zaliječi rane

koje joj je nanio teški zemljotres. I ne samo naša jugoslovenska zajednica, nego i tolike strane zemlje koje su na prvu vijest o katastrofi ponudile pomoć.

Ipak, u čitavoj ovoj nesreći divno je osjećanje da nismo sami i da je ljudska solidarnost tako velika i čvrsta.

Na kraju svoje prve šetnje sa papirom u ruci došao sam do hotela „Boke“.

Na ulazu u park hotela preko dasaka popriječenih preko ulaza pisalo je: Ulaz zabranjen! Opasno po život!

Sada ću morati da potražim neki drugi miran kutak u mome dragom gradu.

Naći ću ga, sigurno!

Za dvije i po godine Herceg Novi će slaviti svoj šest stoti rođendan. Svi mi vjerujemo da će svoj rođendan naš grad dočekati još ljepši i još bogatiji nego što je do sada bio.

Дјеца већ
увелико иду у школе
Скоро сви дућани у
граду су отворени
Народ се враћа на свој редован посао

Herceg Novi
početkom mjeseca
maja

Зуко Џумхур
pisac i putopisac, pa još
i živopisac

BESKRAJNO SAM TUŽAN

Na sve se živ čovjek navikne, pa i na zemljotres.

Prvih dana poslije katastrofalnog zemljotresa koji je zahvatio Crnogorsko primorje, građani Herceg-Novog bili su veoma uplašeni i uznemireni. Valjalo se, prije svega navikavati na sasvim drugačiji način života. Mnogi građani našeg lijepoga, ali unesrećenoga grada morali su preći iz svoji razrušenih, ili teško oštećenih kuća pod šatore, ili u najboljem slučaju u kamp-kućice. Valjalo je i tople obroke hrane zamijeniti suhim. I, valjalo je još stotine udobnosti i navika promijeniti i prilagoditi se novom i teškom načinu života.

Ali, najvažnije je da život i mnoge aktivnosti života teku dalje.

Takav je slučaj i kod mene!

Umjesto da svakoga jutra iz svoje skromne sobe u Starome gradu idem rano ujutro u kafanu hotela „Boke“, koja je strahovito razrušena, sada odlazim u Gradski restoran. Restoran je dopodne skoro prazan, pa mogu na miru da radim i da vam pišem. U Kafani Gradskoga restorana popijem i svoju prvu jutarnju kafu i pročitam jutarnje novine.

Jutros sam se strahovito ožalostio kada sam otvorio svoj omiljeni jutarnji list.

Na prvoj strani krupnim slovima pisalo je da je, u svojoj osamdesetoj godini, u Zagrebu preminuo veliki hrvatski i jugoslovenski umjetnik, revolucionar i državnik Antun Augustinčić.

Antun Augustinčić, naš veliki vajar, bio je moj veliki prijatelj i ja se ponosim što sam poznavao i volio takvoga čovjeka i umjetnika.

Upoznali smo se davno, odmah poslije rata u Beogradu. Ja sam tada bio mlad i tek sam krenuo putem kojim sam pošao u svome životu i radu, a on već slavan kipar, revolucionar i visoki funkcioner naše mlade narodne vlasti.

Već prilikom prvog našeg susreta osjetio sam veliku srdačnost i toplinu kod toga miloga, toploga i nadasve veselog čovjeka.

Pravo da vam kažem nisam očekivao da se tako jednostavno, skromno i srdačno ponaša umjetnik sa toliko priznanja na međunarodnim natjecajima i čovjek koji je tada bio potpredsjednik AVNOJ-a.

Svakog časa u razgovor bi unosio poneku duhovitu dosjetku, srdačno se smijao i natjerivao svoje sagovornike na veselost i dobro raspoloženje.

Osvojio me je prvoga trenutka našega poznanstva i zadobio je moju ljubav za dugi niz godina, za čitave decenije...

Susretao sam se sa Antunom Augustinčićem i u Zagrebu, i u Beogradu, u njegovom ateljeu, u njegovoj majstorskoj radionici, i u zajedničkim šetnjama po Kalemegdanu, u zagrebačkim i u beogradskim kafanama.

Uživao sam u divnom jeziku njegovog rodnog Hrvatskog zagorja.

Uživao sam u vedrini njegovih veselih plavih očiju.

Ohrabrivao je njegov optimizam i njegova vjera u našu budućnost.

On nikada i ni o čemu nije želio da govori kao neki veliki i priznati umjetnik, ili visoki državni zvaničnik. Govorio je jednostavno, kao pravi čovjek, i ništa više. I, to je bilo najviše i najbolje.

Koliko je puta samo natjerao nekoga natmurenog i mrzovoljnog čovjeka u društvu da se razvedri, opusti i osmijehne!

U njegovim riječima nikada nije bilo nimalo otrova i zluradosti, iako je neki čovjek mogao biti pored ostalog i lijek za ljude, onda je Antun Augustinčić bio i – ljekovit.

Dok ovo pišem, sjećam se i nekih naših zajedničkih dočeka Nove godine.

On je uvijek, ali nimalo nametljivo, bio središnja tačka veselog društva. Bio je kao neki sretan stroj koji širi toplotu, dobro raspoloženje i smijeh u društvu.

Bio je pravi Jugosloven i njegovi spomenici su ukras i u Hrvatskoj, i u Bosni, i u Srbiji, i u Vojvodini, i u Makedoniji...

Pravio je spomenik Petru Kočiću u Banja Luci, u Kragujevcu palim Šumadincima. Spomenik palim Nišlijama. Spomenik strijeljanim radikalima u Zaječaru. U Zagrebu spomenik palom avijatičaru. Na obali Dunava Crvenoj armiji. U Kumrovcu veliku skulpturu maršala Tita. U Zagrebu spomenik Moši Pijadi... i tako dalje...

Ali, Antun Augustinčić je bio i umjetnik svjetskog ugleda i međunarodnog značaja.

U Ženevi je napravio spomenik „Rudara“, u Poljskoj je izradio spomenik maršalu Jožefu Pilsudskom. U Albaniji je dobio nagradu na natječaju za spomenik Skenderbegu u Tirani. Do izvođenja spomenika nije došlo zbog upada Italijana. Pa spomenik pred Ujedinjenim nacijama.

Bio je čovjek ogromne radne energije.

Kada ode takav čovjek, uvijek ostane velika praznina koja se decenijama, a možda i duže ne može nadoknaditi.

I ja njegov skromni poznanik, poštovalac i prijatelj sam beskrajno osiromašen, tužan i ožalošćen.

Koliko bih bolji, sretniji i veseliji bio da sam ga kojom srećom češće viđao.

HERCEG-STJEPANOV GRAD

Ima gradova koji imaju svoju dušu.

To su gradovi koji imaju svoju prošlost – zapisao je davno jedan putopisac.

Taj putopisac i pjesnik volio je stare gradove koji su mu poput starih i iskusnih ljudi umjeli da pričaju svoju priču.

Ima divnih i modernih gradova koji takorekuć niču na naše oči.

To su gradovi po kojima se ori žagor zidara, njegovih neimara, gradovi u kojima se tek probijaju ulice, bulevari i grade trgovi. To su naselja u kojima žive često mladi ljudi, sasvim mladi, koji su došli da rade u tvornicama oko kojih niču ovi novi gradovi. Na bulevarima u ulicama tih novih gradova tek rastu drvoredi i na trgovima tek treba da se naprave spomenici.

To su gradovi naše sadašnjice i još više gradovi naše budućnosti. Mnogi od njih već sada znače nešto u našoj kulturi, a značiće mnogo tek sutra ili prekosutra. I zato treba strpljenja. Ti gradovi još nemaju svoje prošlosti. O njima danas svakoga dana pišu novine, a tek sutra, ili prekosutra, pisaće se knjige.

Poput staroga pjesnika i putopisca i ja volim stare gradove, koji imaju svoju dušu. Volim gradove koji imaju svoju prošlost i svoju povijest.

Putujući po svijetu, obilazio sam sa oduševljenjem i velikom ljubavlju ta stara ljuska naselja, pisao o njima ili govorio u televizijskim emisijama.

Nadam se, a silno bih želio da ih vidim, još, da ih još opišem i da ih još snimim. Ipak, znam da ih nikada neću ni vidjeti ni opisati sve.'

Naš veliki pisac i mudrac Ivo Andrić je jednom rekao da je zaludna naša nada da ćemo za života stići da okusimo sva silna jela koja ljudi spremaju u bijelom svijetu, ni da vidimo sve gradove na svim kontinentima svijeta.

Dok vi čitate ove redove, ja sjedim i pišem za vas iz jednoga takvoga grada na našem Jadranu.

Ja sjedim i pišem ove redove iz grada Herceg-Novog.

Herceg-Novi ima svoju dušu, znači ima svoju prošlost. Ovaj grad, iz čijeg starog hotela „Boke“ vam pišem, osnovao je prije šest stotina godina (još malo pa šest vijekova) naš zemljak Herceg Stjepan.

Njegovoj zemlji trebalo je soli. Tu so je potražio ovdje na obali južnog Jadrana. Podigao je naš zemljak Herceg Stjepan ovdje na Jadranu i tvrđavu. Kako je izgledala ta stara tvrđava i gdje je ona tačno bila, niko živ više ne zna. Možemo samo naslućivati i pretpostavljati zamišljajući je nalik na stare gradove onoga dalekog doba.

Herceg Stjepan je ovdje podigao i malu tvornicu čohe. Znamo sam da je imao silnih neprilika koje su mu priređivali Mlečani. Venecija, tada velika sila na moru, imala je u to doba svoju tvornicu u obližnjem Kotoru i nije željela da se hercegovački vladar u proizvodnji čohe osamostali.

Kako su se po osnivanju ovoga grada mijenjali gospodari, može se najbolje i bez po muke vidjeti po raznim nazivima koji su se u ovom divnom starom gradu zadržali do dana današnjega.

Tako u ovome gradu, koji nosi ime svoga osnivača, našega zemljaka, ima tvrđava koja se zove Španjola, po Špancima, koji su kasnije ovim gradom vladali, udarali temelje svoje tvrđave i imali svoju posadu.

Tu tvrđavu Španjolu završili su Turci, kada su Novi oteli od Španjolaca.

Od Turaka su u gradu ostala imena njihovih kula i utvrda. Tako se i danas zove velika utvrda poviše grada Kanli kula što znači na turskom jeziku – Krvava kula, po silnim bojevima i ljutim mejdanima koji su se oko nje vodili. Danas je na toj kuli jedna od najljepših i svakako najveća ljetnja pozornica na našem moru.

U pristaništu ima Karataš, što na turskom jeziku znači – Crni kamen. A hrid, što viri iz mora, bila je velika opasnost za jedrenjake

koji su se, pristajući uz obalu, o nju često razbijali i lomili, pa je i nazvana – crnom.

Stara turska česma u gradu zove se Karača.

U gradu Hercega Stjepana ima i Tatar-bašča, poljana koja je dobila ime po vojnicima Tatarima koji su na njoj imali svoj logor i svoje čadore.

Na samom vrhu grada ima veliki prostor koji se još od turskih vremena sve do danas zove Jok mejdan, što nije potrebno prevoditi, jer bi ga opet isto tako napisali.

Ima u gradu i stara Sahat-kula, koja potiče iz turske vladavine.

Iza Mletaka ostala su njihova utvrđenja koja podsjećaju na dugu vladavinu Venecije, a to su Forta mare i Citadela koju su po svoj prilici gradili Turci, a završili Mlečani.

Od Austrougarske ostalo je utvrđeno ostrvo „Mamula“, koje nosi naziv po našem zemljaku i austrijskom generalu Mamuli, koji je silno utvrđenje gradio...

Po mome viđenju i znanju ovako su neki vojnici izgledali

TEFERIČ SA MAKOM

Ne znam kako sam se upoznao sa Makom Dizdarom. Ne znam tačno ni gdje je to bilo. Jedino pouzdano znam da je to bilo davno, vrlo davno. Bilo je to prije tri desetljeća.

Sa Makom sam se sretao i drugovao za mojih čestih boravaka u Sarajevu, Mostaru i našem Stocu. Sretali smo se i u Beogradu. Dva ili tri puta bili smo i u mome Konjicu. Sjećam se u Konjicu smo jednom baš dobro oteferičili...

Vrijeme prolazi, a pamćenje sve više blijedi. Više se ne mogu sjetiti ni o čemu smo razgovarali, ali znam da su mi ta druženja bila draga i prijatna. Nikada se sa tim dragim čovjekom nisam sporiječkao, nikada! Imali smo i on i ja nekog međusobnog poštovanja i uvažavanja.

Pišući ove redove kao da ga ponovo srećem po hodnicima nekih uredništava, po nekim kafanama, na Baščaršjji, na Bistriku, pokraj Bregave, u nekim mostarskim mejhanama, na velikim adama na Neretvi ispod Počitelja, u beogradskom Klubu književnika i na zagrebačkoj Dici. Opet mi je pred očima njegovo drago prijateljsko lice i usta puna krilatih riječi. Opet me pravo u oči gledaju tamne oči, a toliko vremena je prošlo.

Ipak, jedan sasvim iznenadan susret ostaće mi, čini mi se najduže u pamćenju, a bio je to i naš posljednji susret, naše posljednje viđenje.

Bilo je to jedno daleko proljeće...

Bio je konac mjeseca travnja...

Bio sam u Slanom...

Bilo je tačno u podne, tačno podne...

Pošao sam u šetnju obalom mora prema jednoj maloj kapeli na kraju naselja, sasvim sasvim na kraju puta.

Neko me je iznenada pozvao. Zastao sam i pogledao pravo prema moru. Onda sam se okrenuo prema maslinjaku. U dnu maslinjaka sjedio na tlima nekakav svijet.

Opet moje ime i mahanje rukama.

Uputio sam se prema nepoznatoj čeljadi.

Ma, je li to moguće!?

Pa to je glavom i bradom moj dobri jaran Mak Dizdar sa svojim sibjanom na sred meraje kraj sinjega mora jadranskoga, u po dana bijeloga, pod zracima zlaćanijim sunašca jarkoga.

Uveliko sam već odavno oponašao dragoga, učenoga ahbaba Miku Miličevića, pa koliko me grlo nosi umjesto svakog drugog pozdrava povikah:

– Mašalah! Mašalah!

Pod velikom starom maslinom na ćebadima oko bijele bošče sjedila je čitava obitelj Dizdara-Sena, Mak i djeca.

Pred njima je bila tepsija pite krumpjerače, još nenačeta.

Mak se podiže da se poljubimo.

– Bujrum! Izgleda da ti je još živa punica! Odakle ti bolan ne bio, da baš na ovoj obali nabasaš i u ovaj sahat podnevni na svoju nafaku u ovoj našoj kalajli tepsiji. E, majka mu stara što ti je mali ovaj dunjaluk! Bujrum! Bujrum!

I, Bogami puče ona tepsija pite dok si udario dlan o dlan. A, Sena je plahu pitu razvukla i ispekla. Kore su bile rumene kao da su na jarkom ljetnom suncu pečene.

Ni sada ne znam koliko sam ostao u maslinjaku pokraj mora. Samo znam da mi je bilo plaho lijepo i prijatno. Bili smo opušteni, blagi, uljuđeni i dobri. Ne znam šta smo razgovarali. Bili smo baš rahat. Bilo nam je sve ravno do mora, a more nam je bilo pred nosom.

Eh, kako su ti sati bili prijatni. Bilo mi toliko lijepo da ću ih, čini mi se dok sam živ pamtiti.

Mak, Sena, djeca, pita krumpjerača, prijateljski eglen i maslinjak kraj mora sinjega.

Eto, to je to!

* * *

Ima već desetak godina kako živim u Herceg Novome. Već desetak godina imam mnogo vremena. Moj dan odavno nema samo dvadeset i četiri sahata. Ima ih koliko god hoćeš. Moja sedmica odavno traje i po deset hefti. Mjeseci traju godinama. Godine desetljećima. Desetljeća vijekovima. Dalje ne smijem!

Ima ta i tolika moja godinica dana i noći kako sam odredio da svakoga četvrtka popodne u svojim dragim šetnjama pored mora mislim na svoje prijatelje koji više, na žalost, nisu živi. To činim svakoga četvrtka tu pokraj mora kao u kakvom velelepnome mome hramu pod vedrim nebom u kome se skupljaju duhovi svih mojih dragih prijatelja.

Aman, sve ih je više...

U četvrtak se na obali mora sretnem i sa Makom i dugo, dugo se gledamo i pošutimo.

Onda ja prekidam šutnju i govorim njegove stihove i govoreći nadvikujem more:

„Smrt ko teška sjena prati me odavno
Umro bih već sada i lijepo i javno
da se sa tom smrću
poljubiti mogoh“

JEDNO VELIKO SRCE

Valja na samom početku reći: Ico Voljevica bio je darovit i čuven slikar, divan čovjek, čeljade puno ljudske topline, požrtvovanja i beskrajne vedrine. Bio je pojam u svome gradu, bio je prava dragocjenost Mostara i čitave Hercegovine. Poslije preranog odlaska Ice Voljevice, ni Mostar više nije onaj isti Mostar.

Kako nam gradovi, kasabe i palanke sve više rastu i bujaju sve smo više svjesni da samo nove ulice, kuće, fabrike, bulevari i dućani nisu ni prave ni jedine vrijednosti naših naselja, nego da su to dobri, daroviti, čestiti i vedri ljudi koji našim ulicama, trgovima i kafanama zrače svojim vrijednostima, svojim duhom i svojom vedrinom. Takav građanin šeher-Mostara bio je i njegov slikar Ico Voljevica.

Nikada mu nije zasmetala tuđa vrijednost, ni u jednom kolegi nije gledao takmaca, nikada nije mislio da je jedino vrijedno ono što on radi i kako radi, kao toliki nesrećnici što svojim bajnim dijelom muče i sebe i bližnje svoje. On je mirno slikao svoje krajolike, svoje podneblje i plodove rodne grude kako je umio i znao i kao da je stojeći iza svoga platna pjevušio: ko će bolje, široko mu polje!

Imao sam izuzetnu sreću i preimućstvo da sam tri desetljeća drugovao sa čovjekom izuzetnog duha koji nikada nije napravio neukusnu i ružnu šalu na tuđi račun. Kao pravi čovjek, kao snažna ličnost najbolje šale je pravio na svoj račun, za dušu svoju i duše okoline svoje. Bio je čestita i prava ličnost Biti u društvu slikara Ice Voljevice, uvijek je to bila prava gozba duha, sjajnih dosjetki, misli, slatkiša duše i veselog srca. Za 50 godina svoga života postao je živi spomenik u svome gradu. Mnogi ljudi dolazili su u Mostar samo da se sretnu sa Icom Voljevicom.

Bio je jedan od posljednjih otmjenih, darežljivih i galantnih boema koje sam sreo u životu. Njegova slikarska radionica bila je za svakoga otvorena, nije se krio iza perde, kao kakav sumanuti alhemičar koji strepi da mu ne ukradu tajnu koja će jedino njega obogatiti, usrećiti i proslaviti. Slikar iz Varaždina, Ljubljane, Kragujevca ili

Skoplja mogao je da dođe u njegovu radionicu, da uzme platno, dobije boje i četke i kao pod svojim krovom slika.

Mogao je kod njega da ruča i večera i priđe oku vina da popije.

Njegove slike ostaće da vise po galerijama po muzejima i u domovima prosvećenih kupaca, da u tmurnim danima i satima zrače radošću oblika i boja, njegove šale pamtiće i naši praunuci, a mi koji smo ga poznavali i voljeli do kraja naših dana bićemo počastvovani i srećni što smo taku ljudinu poznavali. Ico Voljevica bio je – neko.

Sken: Cyrano

Obrada:

Zuko Džumhur: Putovanje bijelom lađom

Izdavači:

IP "Oslobođenje public" Sarajevo i

IP "Svjetlost" Sarajevo

Za izdavače:

Džemaludin Alić i

Gavrilo Grahovac

Urednik:

Rajka Tomić

Naslovna strana:

Hrvoje Malić

Štampa:

"Dom štampe" Zenica

Za štampariju:

Edhem Suljić

Tiraž:

4.000

Sarajevo, 1991.

ISBN 86-319-0251-9

Knjiga je objavljena uz finansijsku pomoć Fonda za kulturu BiH.

Na osnovu mišljenja Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu u Sarajevu od 21.2.1991. godine broj 02-413-28 redni broj 15, prilog I, primjenjuje se posebno ovlaštena poreska stopa od 3 odsto.

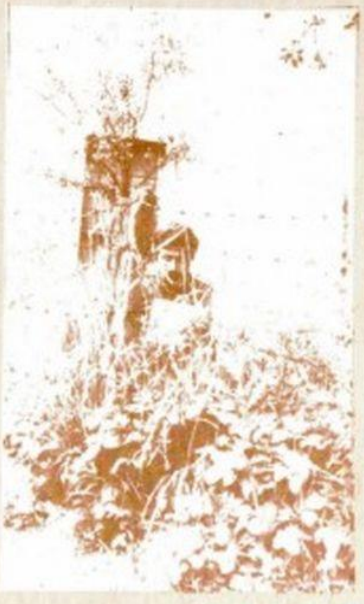

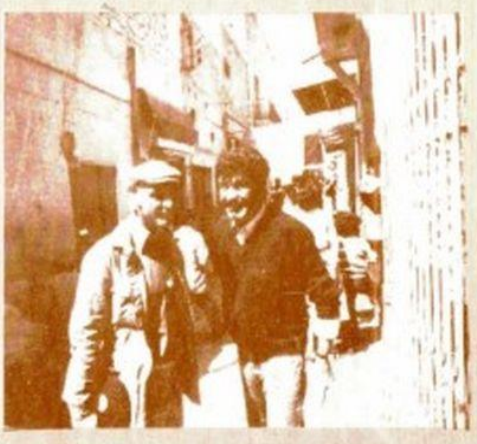

Հակօ Այվազ